

Pavol Krištof

**ÚVOD DO ARISTOTELOVEJ
POLITICKEJ TEÓRIE**

Trnava 2019

ÚVOD DO ARISTOTELEVEJ POLITICKEJ TEÓRIE

(Vysokoškolská učebnica)

Pavol Krištof

TRNAVA
2019

Recenzenti:

Doc. PhDr. Peter Rusnák, PhD.

Mgr. Radoslava Brhlíková, PhD.

© PhDr. Pavol Krištof, PhD - 2019

© Katedra politológie, FF TU v Trnave - 2019

© Filozofická fakulta TU v Trnave - 2019

Obálka: Raphael - Scuola di Atene (foto © Erik Hrnčiarik).

ISBN 978-80-568-0304-2

Obsah

Úvod.....	6
1 Politická náuka ako praktická veda.....	8
2 Ciele obce a trvalé šťastie.....	13
3 Politická zdatnosť.....	20
4 Politika a ľudská prirodzenosť.....	27
5 Politické zriadenia.....	35
6 Klasifikácia zriadení.....	43
7 Najlepšie zriadenie.....	62
8 Nestabilita a príčiny politickej neusporiadanosti.....	74
Záver.....	82
Literatúra.....	84

Úvod

Teoretické koncepcie, ktoré by v súčasnosti skúmali princípy a predpolitické predpoklady politiky, nie sú zväčša považované za vedecky relevantné.¹ Podobne možno povedať, že v súčasnom diskurze nepanuje zhoda ani v otázke, čo všetko politické vzťahy zahŕňajú, prípadne aký je rozsah politiky ako predmetu výskumu. Pritom sa vedecko-teoretická relevancia spravidla spája so zhromažďovaním štatistických údajov a výskumov sociálnych korelácií, pričom o cieľoch politiky nemá uvažovať teoretik, ale volič.² Údaje a štatistiky o tom, čo práve voliči robia, majú viesť k jej pochopeniu.³ To, samozrejme, zužuje vedecký diskurz len na tie problémy, kde je použitie kvantitatívnych metód opodstatnené. Takýto stav sa odzrkadľuje aj v hodnotení otázok, ktoré presahujú každodenné politické problémy. Medzi ne možno zaradiť aj otázky o potrebnosti politiky.⁴ Hoci sa všeobecne predpokladá, že demokracia predstavuje určitý politický ideál,⁵ moderná teória neponúka odpovede na otázky, čo sú občianske cnosti a aká je ich úloha v dobách politickej krízy. Je zrejmé, že politická teória, ktorá sa zamerala len na popis existujúcich inštitúcií a ich obhajobu, stratila zo zreteľa svoj cieľ. V tejto súvislosti sú namieste aj otázky, ktoré sa týkajú vzťahu slobodného usporiadania a občianskej spôsobilosti. Súčasný diskurz sa zväčša nevenuje ani problému, či je úlohou teoretika v situácii, keď demagógovia spochybňujú význam politických inštitúcií, zachovať vedeckú, ale aj občiansku neutralitu. Pritom úroveň politickej gramotnosti možno považovať za dôležitý faktor usporiadania, či, naopak, nestability politických inštitúcií.⁶

¹ ŘÍCHOVÁ, B.: *Přehled moderních politických teorií*. Praha: Portál, 2000, s. 19.

² Tamže, s. 32.

³ Porovnaj STANKIEWICZ, W. J.: *Politická teorie a současný svět*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003, s. 186.

⁴ ZÁLEŠÁK, T.: Roztrhnutá pavučina. (Poznámky k stavu politickej etiky dnes). In: KATUNIEC, M.; ZÁLEŠÁK, T.; MARTINKOVIČ, M. (eds.): *Etika a politika*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2007, s. 184.

⁵ Pozri DAHL, R.: *Demokracie a její kritici*. Praha: Victoria publishing, 1995, s. 139 – 148.

⁶ MARTINKOVIČ, M.: Politická veda ako priestor polemiky o obsahu miesta človeka v nej. In: *Acta Moralia Tyrnaviensia VIII*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2018, s. 123.

Ak úlohu princípov v politike nahradil výskum subjektívnych postojov, relevanciu získava otázka opodstatnenosti a potrebnosti politickej teórie. V takej spoločnosti, v ktorej sa spochybňuje potrebnosť a praktické využitie poznania politických vzťahov pre verejný život, sa spravidla nereflektuje ani vplyv občianskej gramotnosti na praktické postoje vo verejnom diskurze, v ktorom populizmus a extrémizmus získavajú pochybnú relevanciu.

Návrat k východiskám klasického skúmania politiky teda nemá za cieľ len štúdium dejín idey a teoretických prístupov, ale tiež opätovné kritické posúdenie a premyslenie zdanlivo neproblémových východísk skúmania politiky, jej miesta a hodnoty v sústave vied, ako aj otázok týkajúcich sa politického poriadku.⁷ Táto publikácia rozhodne nepostihuje všetky relevantné otázky tejto problematiky. Jej cieľom je uviesť predovšetkým študentov politológie a vlastne každého, kto má záujem o túto problematiku, do vybraných otázok Aristotelovej politickej teórie: osobitne do klasickej typológie politických zriadení, ich klasifikácie, občianskeho rozvoja, príčin nestability a politickej neusporiadanosti.

---

⁷ Pozri tiež ZÁLEŠÁK, T.: K rehabilitácii dedičstva klasickej filozofie. O vzťahu k modernej politike (Nad niektorými stránkami diela Lea Straussa a Erica Voegelina). In: *Filozofia*. Roč. 59, 2004, č. 6, s. 460.

1 Politická náuka ako praktická veda

Aristotelovo chápanie politickej náuky (*epistémé politiké*) zahŕňa komplex problémov od filozofickej antropológie, ontológie, ekonomiky, práva, morálky a výchovy. Pritom sa neorientuje na nestranný, resp. nezainteresovaný rozbor politických štruktúr, pretože jej cieľom má byť politická prax.⁸ Aristoteles sa domnieval, že porozumenie politickým vzťahom sa nemá prejavovať v poznaní politiky ako teoretického problému, ale v schopnosti riešiť praktické otázky.

Nepreceňoval význam prírodovedných metód pre určenie relevancie štúdia určitej problematiky. Na základe toho medzi vedecké disciplíny zaradil rovnako matematiku, ako aj rétoriku. Z pohľadu súčasníka sa môže javiť ako kuriózna aj jeho klasifikácia teoretických vied, medzi ktoré zaradil popri fyzike aj metafyziku a teológiu. Pritom za cieľ teoretických disciplín považoval poznanie, ktorého cieľom nie je ani dielo, ani činnosť, ale samotná pravda.⁹ Kritérium vedeckosti teda nevymedzoval prostredníctvom metód výskumu, ale objasnením javov vo vzťahu k príčinám. Na základe toho konštatoval, že aj metódy výskumu by mali byť podriadené predmetu. Takýto prístup možno označiť za metodologický pluralizmus. Pritom každý vedecký odbor mal dosahovať len takú mieru presnosti, ktorá by zodpovedala charakteru predmetu výskumu.¹⁰ V prípade politickej náuky treba brať na zreteľ skutočnosť, že predmet výskumu súvisí s povahou človeka a spoločnosti. To podľa Aristotela v praxi neumožňuje presnosť porovnateľnú s prírodnými vedami, ale len všeobecné závery o študovanej problematike, ktoré ju objasňujú len v hrubých obrysoch.

Cieľom každej vedy má byť určité dobro. Kým v prípade teoretických vied ide o poznanie pre poznanie, politická náuka sa zaujíma poznaním pre prax. Podobne tvorivé vedy, akou je

⁸ ARISTOTELES: *Etika Nikomachova*, 1095 – 6; 1179a 35 – b 7.

⁹ Pozri: HARE, R. M.; BARNES, J.; CHADWICK, H.: *Zakladatelé myšlení*. Praha: Svoboda, 1994, s. 123.

¹⁰ ARISTOTELES: *Etika Nikomachova*, 1094b 23 – 25.

napríklad architektúra, majú za cieľ dielo. To je súčasne dôvod, prečo nemôže byť dosiahnutá rovnaká presnosť v štúdiu teoretických, praktických a tvorivých vied. Tá vzhľadom na rozdielne ciele jednotlivých disciplín ani nie je potrebná. Aristoteles pritom stotožňoval najvyššie dobro práve s cieľmi politickej aktivity.¹¹ Na rozdiel od Platóna však zastával stanovisko, že z teórie nemožno odvodzovať normatívne závery pre praktické konanie.¹² Súčasne odmietol prijať Platónovo chápanie dobra (*agathon*) v politike ako večného a nemenného. Také dobro podľa Aristotela nemožno stotožniť s politikou, pretože aj keby existovalo, človek by ho svojim konaním nemohol uskutočniť.¹³ Naopak, politická náuka má skúmať prostriedky, ktoré vedú k cieľu. Ciele samotné neboli pre Aristotela problematické, pretože majú byť pre morálneho človeka samozrejmé. Spomenuté chápanie politiky ho viedlo k dôrazu na uskutočnenie toho, čo je v konkrétnej obci (*polis*) najlepšie možné, než na určenie dobra samotného. Na základe toho má mať politická náuka medzi ostatnými praktickými vedami mimoriadne postavenie. Keďže zahŕňa ciele ostatných praktických vied, vytvára tiež pre ostatné vedy primeraný rámec. Má im zabezpečiť adekvátne miesto a zaujímať medzi nimi najvyššie postavenie. Z toho dôvodu má byť jej súčasťou aj analýza, ktoré vedy sa majú v obci rozvíjať, resp. ktorým vedám sa má občan učiť.¹⁴

Ako sme uviedli vyššie, rozdiel medzi praktickými a teoretickými vedami sa okrem orientácie na účel má prejavovať aj v rešpektovaní špecifickej povahy výskumu. Politická náuka má špecifický, od teoretických vied odlišný predmet, ktorým sú vzťahy v obci. Kým v politických záležitostiach ide o problémy, ktoré podliehajú zmenám, teoretické vedy skúmajú objekty, ktoré sú relatívne stále. Tento rozdiel sa má odzrkadľovať aj v charaktere výskumu. Zatiaľ čo sa teoretický výskum týka poznania všeobecného a nemenného,

---

¹¹ Keďže človek nie je najvyšším tvorom, nesleduje ani politická náuka najvyššie dobro. To je podľa Aristotela predmetom skúmania teoretických vied, predovšetkým teológie, ktorá sa zaoberá počiatkom a príčinami vecí. Tieto počiatky považuje v zhode s gréckou tradíciou za „božské“. ARISTOTELES: *Metafyzika*, 983a.

¹² GRAESER, A.: *Řecká filosofie klasického období*. Praha: OIKOYMENH, 2000, s. 327.

¹³ ARISTOTELES: *Etika Nikomachova*, 1096b, 33 – 34.

¹⁴ Tamže, 1094a.

praktické vedy sa orientujú na aktivitu človeka v obci (*polis*). Preto pokiaľ sa teória týka toho, čo máme predpokladať, v praktickej náuke pôjde o to, čo treba robiť.¹⁵

Politická náuka sa má od iných vied líšiť špecifickou mierou presnosti. Aristoteles túto skutočnosť zdôrazňoval aj použitím výrazov „predovšetkým“ a „väčšinou“.¹⁶ Tým naznačoval relatívnu presnosť jednotlivých záverov, pričom v prípade zovšeobecnení pripúšťal možnosť odchýlky, pretože riešenie konkrétnych politických problémov má zostávať v rukách rozvážneho zákonodarcu, ktorý má skúsenosť s konkrétnymi okolnosťami a nachádza najlepšie možné riešenia.¹⁷ Pretože však nemožno teoreticky obsiahnuť všetky podstatné okolnosti jednotlivých prípadov, môžu výsledky skúmaní politiky iba naznačovať určité obrysy možných problémov a ich riešení. Aristoteles zdôrazňoval, že v politike nejde o presnosť, akú možno dosiahnuť povedzme v geometrii. Inými slovami: zákonodarca sa rozhoduje v napätí medzi neopakovateľnou situáciou a predpokladaným cieľom svojho konania.¹⁸ Je zrejmé, že všetky jednotlivé situácie nemôže politická náuka uspokojivo riešiť, pretože ich povaha podlieha zmenám. Preto kým v teórii platí „musí“, v politickej náuke platí „môže“.¹⁹ Presnosť teoretických vied vychádza podľa Aristotela z ontologickej nadradenosti predmetov, ktoré charakterizuje ako večne jestvujúce.²⁰ V praktickej vede je však potrebné brať zreteľ na to, že sa jednotlivec rozhoduje slobodne, pričom môže podliehať vášňam, ktoré môžu zahmlievať primeraný úsudok. Preto sa cieľom jeho skúmania stala cnosť, resp. zdatnosť (*areté*), ktorá umožňuje rozoznať zodpovedajúce či prijateľné alternatívy. Pritom neschopnosť adekvátne sa rozhodovať v jednotlivých situáciách má mať pôvod v morálnej neusporiadanosti, ktorá má pôvod v náklonnosti k tomu, čo väčšina ľudí považuje za

¹⁵ GRAESER, A.: *Řecká filosofie klasického období*. Praha: OIKOYMENH, 2000, s. 340.

¹⁶ MULGAN, R. G.: *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 146.

¹⁷ ARISTOTELES: *Etika Nikomachova*, 1098b.

¹⁸ VOEGELIN, E.: *Kouzlo extrému*. Praha: Mladá fronta, 2000, s. 62.

¹⁹ Porovnaj KRÍŽ, A.: *Úvod*. In: ARISTOTELES: *Etika Nikomachova*. Praha: Nakladateľství Petr Rezek, 1996, s. 11.

²⁰ GADAMER, H.-G.: *Idea Dobra mezi Platónem a Aristotelem*. Praha: OIKOYMENH, 1994, s. 110.

príjemné.²¹ Preto v politickej náuke treba rátať s nepredvídateľnosťou okolností ako špecifickou vlastnosťou politiky. Úlohou politickej náuky nie je postihnúť jednotlivých okolností a neopakovateľných situácií, v ktorých zákonodarca rozhoduje. Nie je to však ani teória, ktorá by riešila otázku, „ako sa máme správať“, pretože ide o otázku politickej zdatnosti, ktorá vyžaduje praktické skúsenosti.²² Navyše špecifická povaha politickej náuky sa prejavuje aj v tom, že v reálnych situáciách sa môžu jej všeobecné závery vzdávať od povahy konkrétnych prípadov.

Epistémé politiké sa zameriava na výskum zriadení rovnako ako na teleologický rozbor princípov. Teleologická interpretácia, to znamená vysvetlenie z hľadiska cieľa alebo účelu, má predstavovať „vysvetlenie tým najlepším“.²³ Pomocou neho Aristoteles definoval všetky javy, aké sú na základe svojej podstaty či podstatných rysov.²⁴ Teleologickým rozborom politiky analyzoval veci definované na základe prirodzeného stavu, ktorý z ontologického hľadiska predstavuje stav, ku ktorému smerujú. Pričom prirodzenosť (fysis) predstavuje konečný stav vecí. To znamená, že teleologická metóda má skúmať každú vec takú, akou je po ukončení svojho vývoja.²⁵ Kým Aristoteles rozoberal javy vo svetle prirodzenosti, interpretoval ich podľa toho, akými v skutočnosti sú, ale aj z hľadiska toho, k čomu majú smerovať. Na základe toho možno povedať, že aj obec (*polis*) mala byť dokonalá vtedy, keď bola jej prirodzenosť celkom uskutočnená.²⁶ Aristotelov rozbor politiky teda nebol založený len na výskume 158 existujúcich ústav a popise ich inštitúcií, ale zaoberal sa aj vymedzením povahy ontologických princípov, ktoré sú pre politiku určujúce.²⁷ Preto jeho koncepcia

²¹ GRAESER, A.: *Řecká filosofie klasického období*. Praha: OIKOYMENH, 2000, s. 347.

²² Tamže, s. 329.

²³ Viac pozri SPAEMANN, R.; LÖW, R.: *Účelnost jako filosofický problém*. Praha: OIKOYMENH, 2004, s. 23.

²⁴ MULGAN, R. G.: *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 22.

²⁵ ARISTOTELES: *Politika*, 1252b 31 – 33.

²⁶ VOEGELIN, E.: *Plato and Aristotle. Order and History. Vol. Three*. Baton Rouge and London: Louisiana State University Press, 1995, s. 323.

²⁷ Mulgan uvádza, že z rozborov 158 ústav, ktoré sú prisudzované Aristotelovi a jeho žiakom, sa zachovala len Aténska ústava. MULGAN, R. G.: *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 146.

politiky zahŕňa praktické problémy, existujúce inštitúcie, ale tiež otázky prirodzenej spravodlivosti (fysei dikaion) a najlepšieho politického usporiadania (aristé politeia).

2 Ciele obce a trvalé šťastie

Politická náuka sa okrem problematiky usporiadania koncentruje na praktickú štátnickú činnosť. Ide zvlášť o konanie tých, ktorí uskutočňujú politické rozhodnutia. Pritom dôležitým kritériom pre ich hodnotenie je súlad rozhodovania so záujmami celku obce. Aristoteles neodlišoval osobné a spoločenské ciele, rovnako ako nevidel kontrast medzi obcou a spoločnosťou. Ak môže jednotlivec svoje schopnosti najlepšie rozvíjať práve v obci (*polis*), nie je dôvod rozlišovať medzi cieľmi občanov a vládnucich, ak rozhodujú v súlade so záujmami celku. Aristoteles teda predpokladal, že ciele obce zahŕňajú osobné ciele všetkých občanov. Prílišná nesúrodosť vo vnútri obce, vrátane etnickej, by predstavovala potenciálne nebezpečenstvo politickej nestability. Preto predchádzanie nestabilite (*stasis*) malo byť základným cieľom politickej aktivity. Život v obci teda nemožno považovať za usporiadaný, ak nejednotná zhoda v základných otázkach politiky. Preto Aristoteles považoval za ťažiskovú podmienku politického usporiadania základnú občiansku zhodu (*homonoia*) v otázke cieľov.²⁸ Ak by pod povrchom občianskych sporov neexistoval konsenzus o tom, čo sú základné ciele obce, nebolo by možné udržať ani predpoklady občianskych slobôd. Nejednotná obec okrem vonkajších hrozieb ohrozuje aj možnosť vnútornej dezintegrácie, ktorá môže úplne znemožniť vzájomné porozumenie.²⁹

Preto rozhodovanie v politických otázkach musí byť podriadené spoločnému záujmu. Aristoteles za taký cieľ považoval „dobrý život“ obyvateľov obce. Pritom za ciele konania jednotlivcov nepovažoval bezprostredné uspokojenie, ale trvalé šťastie (*eudaimonia*). Obec ako prirodzený priestor politického života predstavuje úplný, vnútorný

²⁸ Bleicken konštatuje, že od ľudí, ktorí žijú v spoločne v jednej obci, sa vyžaduje výslovný súhlas so základmi politického usporiadania, ktoré majú zaistiť, aby sa ich každý občan aktívne zaslal. Okrem toho uvádza, že Solón jedným zo svojich zákonov stanovil, že občianske práva má stratiť každý Aténčan, ktorý sa v dobe vnútorných rozbrojov v obci nechopí zbrane a nepridá sa k jednej zo strán. BLEICKEN, J.: *Athénska demokracia*. Praha: OIKOYMENH, 2002, s. 394

²⁹ Pozri LEVY, D. J.: Liberalizmus, politika a antipolitika: Pojednání o politické etice liberální demokracie. In: J. ŽEKLIČ, J. (Ed.): *Liberalismus konce 20. století*. Praha: Občanský institut, 1994, s. 34.

jednotný, sebestačný a politický nezávislý útvar, ktorý pestuje usporiadaný a slobodný verejný život v medziach zákona.

Na základe štúdia problému usporiadanosti Aristoteles odlišoval politiku ako občiansku vládu od iných, skazených vlád. Zároveň problém usporiadanosti postavil do kontrastu k despocii, tyranii či oligarchii. Politika v zmysle občianskej vlády predstavuje špecifický druh usporiadania, ktorý nemožno vymedziť len na základe vonkajších znakov. Pritom politickú usporiadanosť nemožno bezpodmienečne stotožniť ani s vládou väčšiny, pretože usporiadaná obec predstavuje taký druh vlády, ktorý sa odlišuje od zriadení orientovaných na uskutočňovanie súkromných cieľov jednotlivcov alebo spoločenských skupín. Práve rozdielne ciele či hodnoty majú odlišovať jednotlivé zriadenia viac ako inštitúcie, počet úradníkov a procedúry, na základe ktorých sa vyberajú. Hoci klasifikácia inštitúcií a metódy výberu úradníkov pri rozборе jednotlivých zriadení zohrávajú dôležitú úlohu, je to práve rozbor princípov, ktorý umožňuje klasifikáciu jednotlivých zriadení.

2.1 Obec, celok a časti

Polis ako politické spoločenstvo predstavuje pre Aristotela úplný celok. Nahrádza prirodzenú nedostatočnosť jednotlivca a zároveň mu umožňuje všestranný rozvoj. Až v obci sa človek povznáša nad starostlivosť o základné životné potreby a upriamuje sa k vyšším cieľom. Teleologické chápanie spoločenských vzťahov viedlo Aristotela ku konštatovaniu, že obec je pôvodnejšia ako jednotlivec, pretože „celok totiž musí byť pôvodnejší ako časť“.³⁰ Pretože jednotlivec nie je sebestačný ani v oblasti ekonomickej, ani v bezpečnosti, nemôže byť pôvodnejší ako obec. Podobne sa dieťa dospievaním stáva z ontologického hľadiska „úplným“ až v zrelom veku. Preto Aristoteles chápal *polis* ako spoločenstvo, kde sa človek z hľadiska svojej prirodzenosti stáva úplným. Na základe toho konštatoval: „Ak zrušíme celok, nebude už ani noha, ani ruka, iba podľa mena, ako keď niekto hovorí o ruke z kameňa ako o ruke; len v tomto zmysle bude mŕtva ruka ešte rukou.“³¹

³⁰ ARISTOTELES: *Politika*, 1253a.

³¹ Tamže.

Preto aj analýza časti má mať význam len vo vzťahu k celku. Jednotlivca, ktorý žije mimo obce z vlastnej viny, nemožno považovať za človeka už preto, že sa nemôže zamerať na vyššie ciele, ako je zaistenie prežitia a potravy. Rovnako život v obci odlišuje človeka od iných živočíchov, pretože jednotlivec môže byť sebestačný len ako jej člen. Politické spoločenstvo je v porovnaní s inými komunitami charakteristické predovšetkým sebestačnosťou (*autarkeia*) a politickou samostatnosťou. Ostatné spoločenstvá majú smerovať k politickej obci tak ako časti, ktoré majú svoju funkciu len vo vzťahu k celku. Podľa toho je obec pôvodnejšia ako rodina alebo jednotlivec, pretože je z hľadiska politiky, hospodárstva alebo obrany nezávislá.

Hoci obec z ontologického hľadiska predchádza človeka, nemožno tvrdiť, že by Aristoteles považoval *polis* za všemocnú štruktúru, ktorá by pohltila jednotlivca.³² Aristotelov obraz človeka ako politického tvora (*zoon politikon*) nie je obrazom pasívneho jednotlivca a všemocného štátu. Práve prostredníctvom verejného života môže jednotlivec participovať na politickom poriadku, pričom úsilie o usporiadané verejné vzťahy ovplyvňuje podmienky jeho života.³³ Obec má predstavovať prirodzené a v zmysle sebestačnosti úplné spoločenstvo, v ktorom sa jednotlivec rozvíja a môže dosiahnuť trvalé šťastie. Avšak na dosiahnutie tohto cieľa sú potrebné obmedzenia, tak ako sú potrebné aj v živote jednotlivca. Aristoteles konštatoval riziká neobmedzenej vlády aj v prípade rozvážnych, resp. cnostných politikov. Preto stotožňoval politický poriadok skôr s vládou zákona než s neobmedzenou vládou. Politické obmedzenia občanov, podobne ako vláda nad vášňami a slabosťami, majú zachovávať mier a prispievať k dosiahnutiu skutočného cieľa. Občianska vláda je teda vytváraná a zachovávaná neustálym uplatňovaním obmedzenej slobody.³⁴

---

³² Porovnaj KRÍŽ, A.: *Úvod*. In: ARISTOTELES: *Politika*. Praha: Nakladatelství Petr Rezek, 1998, s. 21.

³³ Porovnaj LEVY, D. J.: *Politický řád*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993, s. 11 – 12.

³⁴ Tamže, s. 75.

2.2 Trvalé šťastie

Ako sme už uviedli vyššie, Aristoteles stotožňoval najvyššie ľudské dobro s politickou praxou. Čo je však podstatou takého dobra? Aké dobro možno považovať za skutočný cieľ ľudského konania, ktoré dostačuje samo pre seba? Aké je to dobro, ktoré na rozdiel od okamžitých uspokojení nehľadáme pre nič iné? Aristoteles na tieto otázky neodpovedal žiadnou nečakanou odpoveďou. Kým v individuálnej sfére za také dobro považoval trvalé šťastie (eudaimonia), dobro, ktoré je výsledkom politiky, je dobrý život. Trvalé šťastie, resp. blaženosť, ako konečný cieľ konania, nie je totožné s chvíľkovým či okamžitým uspokojením, alebo stavom, ktorý možno dosiahnuť bez vlastného pričinenia, alebo šťastnou zhodou okolností. Aristoteles považoval trvalé šťastie za dokonalé, a zároveň sebestačné. Ten, kto už dosiahol trvalé šťastie, je zrelým človekom (spúdaios) a údel, ktorý ho postihne, má niešť čo najkrajšie. Zrelý človek už využil potenciál svojej prirodzenosti v najvyššej možnej miere a sformoval svoj charakter do podoby, keď uskutočňuje dianoetické a etické cnosti ako vec zvyku.³⁵ Preto má trvalé šťastie ako konečný cieľ konania predstavovať ťažisko racionálneho rozhodovania.

Kým Platón považoval trvalé šťastie za „výsadu pre ‚vediacich‘, triedy filozofov“,³⁶ Aristoteles ho nehľadal len vo filozofickej kontemplácii, ale tiež vo verejnom živote. Ten, kto nekoná, nemôže byť blažený, pretože trvalé šťastie závisí od činov. Preto sa ani politická zdatnosť nemá prejavovať v teoretickom poznaní politiky. Súčasne rozvážne činy a účasť na verejnom živote považoval za slastné sami o sebe. Naproti tomu, pasívny život sa ponáša na život spáča, ktorý takisto nekoná. Preto keby niekto prespal celý život, nemohli by sme o ňom povedať, že bol blažený. Taký život, nemožno považovať za skutočný, pretože nie je aktívny.³⁷

Aristoteles si uvedomoval, že väčšina ľudí nespája šťastie ani

³⁵ VOEGELIN, E.: *Nová veda o politice*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000, s. 57.

³⁶ KOMÁRKOVÁ, B.: *Původ lidských práv*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990, s. 22.

³⁷ ARISTOTELES: *Magna moralia*, 1185a 10 – 15.

s rozjímaním nad ideami, ani s rozvojom cností, ale pre nedostatok vzdelania alebo sebadisciplíny hľadá dobro a šťastie v pôžitkoch. Taký život považoval za neslobodný, porovnateľný s animálnym životom, pretože vyhľadávajúce okamžitého pôžitku (hedoné) nevedie k trvalému šťastiu, ale robí ľudí závislých na vášňach. Tento druh závislosti súčasne nedovoľuje venovať pozornosť skutočným cieľom a dosiahnuť blaženosť. Okrem toho stotožnenie okamžitého pôžitku s cieľmi politiky má byť v rozpore so slobodnou vládou, ktorá vyžaduje viac túžbu po cti než po slasti.³⁸ Preto sa občianska cnosť má prejavovať ako odvaha, ktorá je v súlade s cieľmi celej obce. Navyše Aristoteles konštatoval, že zo zamerania na uspokojovanie pôžitkov postupne vzniká skutočné zlo.³⁹ Orientácia politiky na blahobyť v skutočnosti vedie k oslabeniu slobôd, k riziku tyranie pre obec a otroctvu pre jej občanov.

Preto dobrý život ako cieľ politiky stotožňuje s trvalým šťastím, resp. blaženosťou, ktorá je cieľom jednotlivcov.⁴⁰ Aristoteles aktívny život považoval za najlepší – ako pre celú obec, tak aj pre jednotlivcov.⁴¹ Pre Aristotela bolo nepredstaviteľné, aby zrelý človek nekonal cieľavedome. Preto trvalé šťastie môže dosiahnuť len ten, kto si uvedomuje skutočné ciele, pretože uplatňuje rozumové (dianoetické) cnosti. Takéhoto človeka súčasne treba považovať za skutočne slobodného. Dôvod, pre ktorý považoval participáciu na verejnom živote za jeden z najlepších spôsobov života, vychádzal z predpokladu, že skúsení štátnici majú možnosť robiť občanov šťastnými a dobrými. Naopak, obec, ktorá je v rukách tých, ktorí nie sú najlepší, nemôže mať podľa Aristotela ani zákonný poriadok.⁴² Vláda nečestných či skorumpovaných je nebezpečná už preto, že skazení ľudia sami potrebujú dozor, než aby dozerali na ostatných. Ak trvalé šťastie nemožno dosiahnuť bez adekvátnych činov, nemožno ho dosiahnuť ani bez primeraných predpokladov a šťastných okolností. Obec ako prirodzené prostredie verejného

³⁸ ARISTOTELES: *Etika Nikomachova*, 1116a 26 – 30.

³⁹ ARISTOTELES: *Politika*, 1297a 10.

⁴⁰ Porovnaj HARE, R. M., BARNES, J., CHADWICK, H.: *Zakladatelé myšlení*. Praha: Svoboda, 1994, s. 188.

⁴¹ ARISTOTELES: *Politika*, 1325b 15 – 16.

⁴² ARISTOTELES: *Politika*, 1294a 1.

života súčasne vytvára priestor pre morálny rozvoj jednotlivcov. Zároveň vytvára nenahraditeľné prostredie pre realizáciu individuálnych cieľov, a tým umožňuje dosiahnuť trvalé šťastie. Participácia na verejnom živote obce však vedie k tomuto cieľu len vtedy, keď konanie nie je motivované osobným ziskom, ale ctou.

2.3 Trvalé šťastie – spoločnosť, okolnosti a hmotné dobrá

Keďže človek nemôže žiť izolovane, Aristoteles sa nedomnieval, že by osamelí ľudia mohli byť blažení. Preto trvalé šťastie okrem individuálneho úsilia vyžaduje spoločenstvo.⁴³ Pritom nepredpokladal, že by bolo možné za šťastného považovať takého človeka, ktorého blízki prežívajú rany osudu. Hoci za cnostného považuje sebestačného jednotlivca, ani on sa nezaobíde bez spoločnosti príbuzných alebo priateľov.⁴⁴ Sebestačnosť teda nemá byť totožná s izolovaným alebo samotárskym životom.⁴⁵ Podľa Aristotela to bol práve život v obci, ktorý umožňuje jednotlivcom orientáciu nielen na individuálne ciele, ale aj na vzťahy s ostatnými občanmi. Účasť na verejnom živote však rovnako ako vzdelanie vyžaduje dostatok voľného času (scholé). Preto život v spoločnosti umožňuje realizovať vyššie ciele než okamžité uspokojovanie životných potrieb. Trvalé šťastie teda nie je celkom v rukách jednotlivca, pretože pre jeho dosiahnutie je potrebné spoločenské sprostredkovanie.⁴⁶

I keď je individuálna snaha o zdokonaľovanie najdôležitejšou podmienkou pre dosiahnutie trvalého šťastia, nie je jedinou. Dobrá, ako bohatstvo, sloboda a urodzený pôvod, sú síce samy o sebe nedostatočné, ale zrelý človek ich potrebuje rovnako ako telesné

⁴³ HARE, R. M.; BARNES, J.; CHADWICK, H.: *Zakladateľ myšlení*. Praha: Svoboda, 1994, s. 184.

⁴⁴ Porovnaj AUBENQUE, P.: *Rozumnost podle Aristotela*. Praha: OIKOYMENH, 2003, s. 97.

⁴⁵ Podobne aj v prípade kontemplatívneho života je podstatnou otázkou voľný čas. Preto je na mieste otázka, či človek, ktorý nežije v obci, môže mať dostatok voľného času, aby sa okrem otázok prežitia venoval aj vyšším cieľom. Pozri ARISTOTELES: *Etika Nikomachova*, 1097b8-10.

⁴⁶ AUBENQUE, P.: *Rozumnost podle Aristotela*. Praha: OIKOYMENH, 2003, s. 97.

a duševné zdravie.⁴⁷ Preto vzdelanie a „dobrý život“ dosiahnu skôr bohatí než väčšina, ktorej zamestnanie neposkytuje dostatok voľného času. Keďže: „Kto totiž žije život remeselníka alebo nádenníka, nemá nijakú možnosť starať sa o to, čo patrí k cnosti.“⁴⁸ Aristoteles tak spájal majetok s aristokratickými hodnotami.⁴⁹ Z toho dôvodu je možnosť dosiahnuť trvalé šťastie obmedzená len na nemnohých, pretože je do značnej miery závislá na príhodných podmienkach a šťastnej náhode. Uskutočnenie životných cieľov nie je závislé len na individuálnom konaní, ale aj od sveta, a pokiaľ ide o podmienky existencie, tento svet nezávisí iba od nás.⁵⁰ Preto nešťastné okolnosti alebo osud môžu prekaziť aj adekvátne morálne úsilie.

Primerané politické rozhodovanie nemožno podmieňovať ani vhodnejšou spoločenskou situáciou, príp. šťastnejšími okolnosťami, ktoré by zaručili lepšie rozhodnutie. Aristoteles sa domnieval, že rozhodovanie skúseného štátnika predstavuje cieľavedomú aktivitu, ktorej cieľom má byť najlepšie možné riešenie v podmienkach, ktoré si sám nemôže nikto zvoliť.⁵¹ To, samozrejme, nevyklučuje možnosť správneho načasovania určitých krokov. Preto okrem porozumenia morálnym princípom treba v politike predpokladať, že okolnosti zriedkavo umožňujú najlepšie možné rozhodnutia. Preto je pre mnohých nemožné, aby mohli nájsť najlepšie politické riešenie. A tak praktická politika vyžaduje nielen poznanie najlepšieho, ale aj toho, čo je najlepšie za daných okolností, prípadne, čo je najvhodnejšie riešenie pre konkrétnu obec. Gadamer Aristotelov prístup popísal ako hľadanie odpovede na otázku, čo je dobré a jednotiace v konaní. Odpoveď na túto otázku je vo všetkých jeho pojednaniach rovnaká: „to, kvôli čomu“, a to je vždy niečo iné.⁵² Preto sa Aristoteles nekoncentroval na definovanie dobra ako takého, ale vymedzenie dobrého a zlého chápe ako vec, ktorá sa týka skúseného a rozvážneho zákonodarcu (fronimos).⁵³

⁴⁷ ARISTOTELES: *Politika*, 1323a 24 – 27.

⁴⁸ Tamže, 1278a.

⁴⁹ MULGAN, R. G.: *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 91.

⁵⁰ AUBENQUE, P.: *Rozumnost podle Aristotela*. Praha: OIKOYMENH, 2003, s. 97.

⁵¹ Porovnaj SPAEMANN, R.: *Hovoríme o etike*. Bratislava: Lúč, 1994, s. 63 – 64.

⁵² GADAMER, H.-G.: *Idea Dobra mezi Platónem a Aristotelem*. Praha: OIKOYMENH, 1994, s. 94.

⁵³ GRAESER, A.: *Řecká filosofie klasického období*. Praha: OIKOYMENH, 2000, s. 332.

3 Politická zdatnosť

Aristoteles vymedzil cnosť, resp. zdatnosť (areté) ako stred medzi dvomi krajnosťami. Na jednej strane sa má krajnosť prejavovať nedostatkom určitej vlastnosti, na druhej strane ako jej nadmerná miera. Inými slovami, cnosť sa prejavuje pravou mierou a nič sa nedostatkom rovnako ako nadbytkom.⁵⁴ Podobne Aristoteles definoval aj cnosť statočnosti (andreia) ako stred medzi krajnosťami zbabelosti, ako nedostatku odvahy, a pohrdaním životom, ako krajnosťou jej nadbytku. Gadamer v tejto súvislosti napísal, že v Aristotelovej náuke v skutočnosti nejde o to, aby sa človek držal zlatej strednej cesty, ale vedel, čo vlastne robí. Aristoteles sa pri vymedzení cnosti v skutočnosti zameril na rozhodovanie, ktoré sa odohráva v napätí medzi všeobecne známymi krajnosťami.⁵⁵ Podobne tento proces charakterizoval aj Voegelin konštatujúc, že zrelý človek povahu rozhodovania rozpoznáva ako existenciálny pohyb medzi krajnosťami (metaxy).⁵⁶ Rozumnosť (fronésis) ako praktická cnosť umožňuje v každej situácii rozoznať krajnosti, o ktorých existuje všeobecne uznávaná zhoda. Primerané konanie ako také teda nemožno nikdy presne určiť, pretože jeho vymedzenie závisí práve od porozumenia charakteru tohto napätia. Zákonodarcovo konanie sa teda nachádza v napätí (metaxy) medzi nepísaným zákonom a rozhodovaním v konkrétnych okolnostiach, ktoré vychádzajú zo špecifik daného politického spoločenstva.⁵⁷ Na základe toho je rozumný človek schopný správne rozhodovať v každej jednotlivjej situácii, a zároveň je spôsobilý nájsť prijateľné alternatívy aj za nepriaznivých okolností v akomkoľvek politickom spoločenstve.

Na základe toho Aristoteles stotožnil praktickú cnosť s rozumnosťou, ktorá sa prejavuje v primeranom zvážení možných riešení. Politická zdatnosť teda nie je teoretickým poznaním,

⁵⁴ ARISTOTELES: *Magna moralia*, 1185b 13 – 15.

⁵⁵ GADAMER, H.-G.: *Idea Dobra mezi Platónem a Aristotelem*. Praha: OIKOYMENH, 1994, s. 105.

⁵⁶ VOEGELIN, E.: *Kouzlo extrémů*. Praha: Mladá fronta, 2000, s. 74.

⁵⁷ VOEGELIN, E.: *Nová věda o politice*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000, s. 60.

ale možno ju vymedziť ako spôsobilosť konať. Taká zdatnosť nie je neutrálnou zručnosťou, ktorá by mala technicko-teoretický charakter. Kým Platón prisudzoval spôsobilosti v oblasti politiky povahu poznania, Aristoteles jej priznal morálny charakter. Platón teda politickú zdatnosť považoval za rozkazovaciu časť poznania, preto aj najvyšším prejavom filozofa nemal byť čin, ale poznanie.⁵⁸ Jeho filozof-kráľ stál mimo zákonnosti a nezákonnosti, pretože sa vo svojej vláde riadil umením, ktoré vychádzalo z najvyššieho poznania o dobre a zle.⁵⁹ Aristotelovo chápanie rozumnosti ako politickej zdatnosti však vyžaduje nielen správny úsudok o povahe politiky, ale aj primerané rozhodovanie, pre ktoré sú potrebné skúsenosti.

3.1 Nezriadenosť

Aristoteles podrobil Platónovu koncepciu politickej zdatnosti kritike, ktorá vychádzala z rozlíšenia medzi poznaním a zdatnosťou. Teoretické poznanie nemá byť najpodstatnejšie pre vymedzenie politickej spôsobilosti, pretože taký druh poznania nevyklučuje neúspešné počínanie či zlyhanie. Preto Aristoteles pripúšťal možnosť, že niekto môže mať teoretické poznanie, a pritom nie je spôsobilý rozhodovať v praktických otázkach. Rovnako človek, ktorý zlyháva v sebakontrolu, síce môže mať konkrétne poznanie, ale žiadostivosť mu znemožňuje dosiahnuť to, čo skutočne chce. Vždy, keď svoje poznanie neuplatňuje, nie je na tom podľa Aristotela nič zvláštne, že sa rozhoduje pre čosi nesprávne, hoci vie o povahe svojho konania.⁶⁰ Na základe toho sa domnieval, že poznanie nie je dostatočnou podmienkou pre vymedzenie zdatnosti. Okrem toho teoretické poznanie (sofia) má mať podľa Aristotela celkom inú povahu ako rozumnosť. Pokiaľ je predmetom teoretického poznania súcno, ktoré je relatívne stále, praktická cnosť sa týka politických vzťahov, ktoré podliehajú zmene.⁶¹ Preto môžu nastať okolnosti, keď

⁵⁸ KOMÁRKOVÁ, B.: *Původ lidských práv*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990, s. 45.

⁵⁹ NOVOTNÝ, F.: *Úvod*. In: PLATÓN: *Politikos*. Praha: OIKOYMENH, 2005, s. 6.

⁶⁰ ARISTOTELES: *Magna moralia*, 1201b 15 – 17.

⁶¹ Tamže, 1197a 32 – 35.

konkrétny človek svoje poznanie nemôže uplatniť kvôli žiadostivosti. Naproti tomu rozvážny štátnik sa neprejavuje len v teoretickom poznaní politiky, pretože také poznanie nezaručuje umiernenú vládu. Teoretické poznanie nezriadeného alebo skorumpovaného odborníka (akratés) nie je zárukou proti zneužitiu politickej moci na uspokojovanie súkromných potrieb, pretože nekoná tak, ako by sme predpokladali.⁶² A práve preto je podľa Aristotela politická zdatnosť ako spôsobilosť v oblasti politiky spätá s mravnosťou.

Podobne kriticky sa Aristoteles vymedzil aj voči Sokratovmu chápaniu rozhodovania. Sokrates celkom vytesnil zo sféry konania vášne, keď tvrdil, že sa nikto vedome nerozhoduje pre zlo.⁶³ Aristoteles na rozdiel od Sokrata usúdil, že takým človekom, ktorý sa rozhoduje pre zlo, hoci vie, že je zlé, je ten, kto nevie ovládnuť vášne. Nezriadený človek napriek tomu, že má teoretické poznanie, sa necháva strhnúť žiadostivosťou.⁶⁴ Preto mu vášne bránia adekvátne konať napriek tomu, že v dobe rozhodovania má potrebné poznanie. Aristoteles takýto stav prirovnával k opitosti, pretože aj opitý, keď zmizne účinok alkoholu, príde opäť k sebe. Počas opitosti teda nestratil poznanie, iba opojenie nad ním nadobudlo kontrolu.⁶⁵ Z toho dôvodu je dôležité, aby ten, kto v obci rozhoduje, bol zdržanlivý. Naproti tomu skazený či chtivý človek (akratés) koná v rozpore so svojím poznaním a robí to, o čom vie, že je nesprávne.⁶⁶

Politik, ktorý sa nedokáže ovládnuť, sa vzhľadom k možnosti uplatnenia svojho rozumu správa rovnako ako opitý. Nezriadenosť navyše spôsobuje, že pri rozhodovaní nehrá určujúcu úlohu rozum, ale náklonnosť k pôžitku. Preto ten, kto koná pod vplyvom vášní, nemôže, podobne ako vo sne alebo v opitosti, využiť svoje poznanie. Preto ak by žiadostivosť spadala do kategórie neznalosti, nebolo by podľa Aristotela možné rozhodovať medzi adekvátnym a neprimeraným činom. Ale ak nezriadený človek vie o svojom konaní, je možné ho napomínať alebo trestať. Keď však koná niečo

---

⁶² CHARLES, D.: *Aristotle's Philosophy of Action*. London: Gerald & Co. Ltd. Duckworth, 1984, s. 109.

⁶³ Tamže, s. 131.

⁶⁴ ARISTOTELES: *Etika Nikomachova*, 1147b 6 – 9; *Magna moralia*, 1200b 27 – 29.

⁶⁵ ARISTOTELES: *Magna moralia*, 1202a 1 – 10.

⁶⁶ GRAESER, A.: *Řecká filosofie klasického období*. Praha: OIKOYMENH, 2000, s. 343.

zlé, o čom nemá poznanie, ale len mienku (doxa), možno mu odpustiť, že sa oddal pôžitku a konal to, čo je nesprávne, bez toho, aby to vedel.⁶⁷ Z toho dôvodu konanie nestálych a skazených nie je v súlade so záujmami obce, pretože vedie k neusporiadanosti, keď pred záujmami obce uprednostňujú vlastné uspokojenie a osobný prospech. Preto Aristoteles pre rozvoj politickej zdatnosti považoval za podstatnejšie morálne konanie a praktické skúsenosti. Na základe toho tiež dodal, že nezriadený a nestály človek bude bez prospechu počúvať o politických záležitostiach, pretože účelom politiky nie je poznanie, ale činy. Hoci tí, ktorí sa nevedia ovládať, môžu rozprávať tak, akoby mali primerané poznanie, v skutočnosti hovoria len ako herci, ktorí sa naučili hrať svoju rolu.⁶⁸

Inou prekážkou rozumného posúdenia politických záležitostí je nestálosť, pretože skresľuje adekvátne posúdenie okolností. Nestáli ľudia, podobne ako mládež, sa oddávajú dojmom a ženú sa za tým, čo prináša okamžitý pôžitok. Aj mladí rýchlo vzplanú citmi, ale skoro ochladnú. Na základe toho ich charakterizoval ako „erotických“, pretože sa vzdávajú filozofickému skúmaniu nemenných vecí. Pritom v nestálom charaktere a žiadostivosti nie je rozdiel medzi mladými vekom a tými, ktorí sú nezrelí svojou povahou. Nezrelým ľuďom nie je poznanie o politických vzťahoch prospešné, rovnako ako neprospieva nezdržanlivým. Užitočné môže byť len pre tých, ktorí svoje vášne ovládajú rozumom.⁶⁹ Podobne pre Platóna predstavovala vášeň pre všetko nové bez výberu protiklad k filozofii. Podstatou dialektiky je, že vášeň pre krásu sa mení vo filozofii na vášeň pre pravdu.⁷⁰

3.2 Nezriadenosť a politická neusporiadanosť

Nezriadenosť teda v podstatnej miere ovplyvňuje rozhodovanie aj u človeka, ktorý má primerané poznanie, pretože ten, kto nekoná

⁶⁷ ARISTOTELES: *Magna moralia*, 1200b 25 – 30.

⁶⁸ ARISTOTELES: *Etika Nikomachova*, 1147a 20 – 25.

⁶⁹ Aristoteles podobne ako Platón stavia proti sebe filozofa a erotika, ktorý sa rýchlo nadchne všetkým novým. Pozri viac GADAMER, H.-G.: *Idea Dobra medzi Platónem a Aristotelem*. Praha: OIKOYMENH, 1994, s. 52.

⁷⁰ GADAMER, H.-G.: *Idea Dobra medzi Platónem a Aristotelem*. Praha: OIKOYMENH, 1994, s. 32.

v súlade s poznaním, sa ponáša na spáča. Aj spiaci zažívajú v spánku mnoho odporných vecí, pretože u nich nepôsobí poznanie.⁷¹ Pokým Aristoteles stotožňoval šťastie so životom v súlade s morálnymi cnosťami, život človeka, ktorý je obklopený fantazijnou realitou, nemôže byť úspešný, pretože spánok považuje za nečinnosť duše.⁷² Snová realita teda umožňuje spáčom odvrátiť sa od skutočného sveta. Naproti tomu Platón považoval filozofa za bdelého človeka, ktorý spoločnosti sprostredkováva poznanie. Extrémnym protikladom filozofa mal byť človek tyranského charakteru, ktorého rozpoloženie sa ponáša na myseľ opitého.⁷³ Aristotelov charakterový model žiadostivého človeka (akratés) teda predstavuje paralelu k Platónovmu rozboru tyranského charakteru. Tyran je spáč, ktorý sa na verejnosti nenásytne opája a pácha zločiny.⁷⁴ Snový svet predstavuje dobrovoľné odvrátenie do imaginácie, do ktorej vŕhne celú obec, aby uspokojovala jeho súkromné rozmary. Tyran teda žije v snovej predstave reality, pretože pokým nedokáže ovládať ani sám seba, chce vládnuť iným.⁷⁵ Povaha fantazijnej reality, v ktorej žije, sa najzreteľnejšie prejavuje v evidentnom rozpore medzi úsilím o okamžitý pôžitok a neschopnosťou dosiahnuť trvalé uspokojenie. Okrem toho tyranovo konanie neslúži jeho vlastným záujmom, pretože sa stáva otrokom najhoršej zo žiadostivostí – hybris. Tyrania preto znamená extrémnu neslobodu pre samotného tyrana. Platón charakterizuje hybris, t. j. spupnosť, ako neprirodzenú a zverskú vášeň.⁷⁶ Spupnosť sa prebúda v dobe spánku duše, keď v ňom všetko ostatné spí.⁷⁷ Preto sa neštíti žiadnych obscénnych ohavností ani akejkoľvek vraždy. Tyranova vláda je teda v skutočnosti iba chimérou, pretože jeho moc je krajne nestabilná. Najväčšou príčinou nestability jeho vlády je práve spupnosť, ktorá je príčinou nenávisti a pohrdania poddaných, ktoré ho neustále sprevádzajú. Preto mnohí dokonca

⁷¹ ARISTOTELES: *Magna moralia*, 1201b 16 – 20.

⁷² Tamže, 1102b 7 – 10.

⁷³ PLATÓN: *Ústava*, 573 b.

⁷⁴ VOEGELIN, E.: *Kouzlo extrému*. Praha: Mladá fronta, 2000, s. 74.

⁷⁵ PLATÓN: *Ústava*, 579 d.

⁷⁶ Tamže, 571 b – d.

⁷⁷ Tamže, 571 d.

túžia získať slávu vraždou tyrana. Tá zároveň patrí k najčastejším príčinám prevratu. Aristoteles navyše uvádza, že túžba po pomste pre potupné poníženie alebo zneužitie, ktorého sa tyrani dopustili na svojich poddaných, predstavuje hlavnú pohnútku v prípadoch vražedných útokov.⁷⁸ Ani zotročenie celej obce teda tyranovi nezabezpečuje spokojný ani bezpečný život. Skutočným výsledkom tyranovej vlády je jeho izolácia a strach.⁷⁹ To je zároveň dôvod, prečo je podľa Platóna tyran zo všetkých najnešťastnejší.⁸⁰

Hoci orientácia politiky na súkromné záujmy a uspokojenie žiadostí nemôže zaistiť úspešný život ani pre jednotlivcov, vedie obec k neusporiadanosti. Podľa Aristotela zo zamerania na bezprostredné uspokojenie časom vzchádza skutočné zlo.⁸¹ Rovnako orientácia vlády na blahobyť v skutočnosti vedie k oslabeniu politických slobôd, pretože slobodná obec vyžaduje primeranú občiansku účasť. Tá sa však nezlučuje s túžbou po slasti, ktorá je v rozpore s občianskou cnosťou spočívajúcou v odvahe dávať prednosť obecným záujmom.⁸² Uprednostňovanie verejných záujmov však prináša nebezpečenstvo nepríjemnosti či prenasledovania, ktoré hrozia zo strany vládnucej moci, úradníkov či iných občanov. Preto sa neusporiadanosť najextrémnejšie prejavuje v tyranii, kde je odvrátenie od spoločného záujmu k súkromnej perspektíve najvýraznejšie.

3.3 Praktická cnosť

Ak sa politická veda zaoberá najvyšším dobrom, mala by politika vyžadovať najvyššiu zdatnosť. Zdatnosť v politických záležitostiach sa podľa Aristotela prejavuje jednak schopnosťou rozpoznať skutočný cieľ života, ale aj v primeraných úsudkoch o každej jednotlivéj veci. Aristoteles pritom predpokladal, že najlepší spôsob, ako vymedziť, čo je praktická cnosť (*fronésis*), je vymedziť to, aký je človek, ktorého väčšina považuje za

⁷⁸ ARISTOTELES: *Politika*, 1311b 1 – 35.

⁷⁹ PLATÓN: *Ústava*, 579 c.

⁸⁰ Tamže; *Gorgias*, 468 e.

⁸¹ ARISTOTELES: *Politika*, 1297a 10 – 12.

⁸² ARISTOTELES: *Etika Nikomachova*, 1116a 28.

spôsobilého. Keď pri rozbere praktickej cnosti použil metódu charakterového „portrétu“, nesnažil sa definovať cnosť, ale zameral sa na vykreslenie cnostného človeka.⁸³ Lebo kým všetci vedia, koho možno považovať za rozumného (fronimos), nikto nevie definovať, čo je rozumnosť (fronésis).⁸⁴ Zatiaľ čo sa teoretické poznanie týka nutného a nemenného, praktický rozum (fronésis) sa prejavuje až v jednotlivých situáciách.⁸⁵ Zdá sa teda, že znakom rozumného človeka je schopnosť správne uvažovať o tom, čo je pre neho dobré a prospešné nielen čiastočne, ale čo slúži správne mu životu vôbec. Rozvážny politik (fronimos) má byť schopný správne rozhodovať v každej situácii a voliť správne prostriedky, ktoré ho dovedú k cieľu.⁸⁶ Vie nájsť prijateľné alternatívy aj za nepriaznivých okolností v akejkoľvek obci. Pritom nemá vyčkávať na vhodnejšiu príležitosť, ale nachádza najlepšie riešenia v konkrétnych podmienkach. Rozumný človek je nositeľom etickej normy. Je dedičom platónskeho filozofa-kráľa, hoci je to dedič, ktorý podľa Aubenquea medzitým stratil poznanie o ideách, ktoré boli jediným základom jeho kráľovskej moci.⁸⁷

---

⁸³ AUBENQUE, P.: *Rozumnost podle Aristotela*. Praha: OIKOYMENH, 2003, s. 48.

⁸⁴ ARISTOTELES: *Etika Nikomachova* 1140a 24 – b 6.

⁸⁵ AUBENQUE, P.: *Rozumnost podle Aristotela*. Praha: OIKOYMENH, 2003, s. 44.

⁸⁶ ARISTOTELES: *Etika Nikomachova*, 1144a 8 – 10.

⁸⁷ AUBENQUE, P.: *Rozumnost podle Aristotela*. Praha: OIKOYMENH, 2003, s. 52.

4 Politika a ľudská prirodzenosť

Aristoteles považuje človeka za politickú a rozumnú bytosť. Práve obec predstavuje miesto, kde sa realizuje ľudská prirodzenosť.⁸⁸ Je to práve život v obci, ktorý odlišuje človeka od iných živočíchov, pretože v nej nie je vydaný napospas svetu, v ktorom by nemohol ovplyvniť svoj osud. Pritom, ako sme uviedli v predchádzajúcej časti, Aristoteles na rozdiel od Platóna nepredpokladal, že by človek mohol dosiahnuť trvalé šťastie mimo spoločnosti, teda bez vzťahu k iným ľuďom. Osamelý jednotlivec bez pomoci nemôže mať úspešný život už preto, že potrebuje rodinu, priateľov, a tiež určité hmotné dobrá.⁸⁹ Práve tieto dobrá, ako aj voľný čas súvisia so životom v obci, kde je práca rozdelená medzi jej obyvateľov tak, aby vytvárala isté ekonomické zázemie a poskytovala dostatok voľného času.⁹⁰

Politické inštitúcie majú teda pre človeka podobný význam, ako má rozum, pretože vymedzujú rámec možností ľudského konania. Tým, že sa človek svojimi rozhodnutiami podieľa na politickom procese, spoluvytvára predpoklady úspešnosti svojho úsilia. Pokým však mnohé vlády v praxi nestotožňujú svoje ciele so záujmom celej obce, je zrejmé, že dobrý život neumožňuje každé usporiadanie. Úspešnosť života je teda v značnej miere závislá na politickom usporiadaní. Preto kým trvalé šťastie nie je možné dosiahnuť ani zhodou priaznivých okolností, ani bez primeraného mravného úsilia, je zrejmé, že ani politická aktivita, ktorá by viedla k dobrému životu sa nezaobíde bez primeranej politickej zdatnosti.⁹¹ Preto sa odpovede na otázky, kto má vládnuť a v čom spočíva politická zdatnosť, zároveň týkajú samotných predpokladov dôstojného života. Na základe toho možno hovoriť o spätosti medzi rozumovou a politickou prirodzenosťou, pretože rozum predstavuje otvorenosť spoločnému, t. j. vzťahom k ostatným.⁹²

⁸⁸ VOGELIN, E.: *Plato and Aristotle. Order and History. Vol. Three.* Baton Rouge and London: Louisiana State University Press, 1995, s. 355.

⁸⁹ SPAEMANN, R.: *Šťastí a vôle k dobru.* Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 21.

⁹⁰ SPAEMANN, R.; LÖW, R.: *Účelnosť jako filosofický problém.* Praha: OIKOYMENH, 2004, s. 44.

⁹¹ Porovnaj ARISTOTELES: *Politika*, 1294a 35 – 40.

⁹² SPAEMANN, R.: *Šťastí a vôle k dobru.* Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 64.

To je súčasne dôvod, prečo Aristoteles vo svojom chápaní politiky zdôrazňoval význam spoločenstva vzájomne rovnoprávných občanov (*filia politiké*), ktoré možno považovať za kľúč k dobrému životu.⁹³ Úspešnosť života jednotlivca má teda spoločenské predpoklady, pretože adekvátne politické usporiadanie ovplyvňuje možnosť rozvoja občanov. Skutočnosť, že občania vytvárajú určitý politický poriadok a podieľajú sa na verejnom živote, ovplyvňuje možnosť dosiahnuť trvalé šťastie. Preto človek, ktorý stotožňuje účel života s maximalizovaním osobných pôžitkov, považuje realitu za nepriateľskú.⁹⁴ Odvrátenie sa od spoločného teda zároveň predstavuje revoltu proti rozumu. Primeraný politický poriadok tak predstavuje základnú podmienku „dobrého života“.

V tejto súvislosti Aristoteles konštatoval, že človek je tvorom, ktorý sa nachádza v tenzii medzi zvieratami a bohmi.⁹⁵ Uvedené napätie (*metaxy*) sa prejavuje v každom rozhodnutí, keď jednotlivec prekonáva náklonnosť hľadať uspokojenie, a tým sa vzdáľuje animálnemu životu v usporiadanej obci. Kým sebazdokonaľovaním sa môže povzniesť na vyššiu úroveň, neviazanosť môže viesť k stavu horšiemu ako animálnemu: „*Totíž ako je človek najoznešenejším tvorom, ak je dokonalý, tak je najhorším tvorom, ak žije mimo zákona a práva.*“⁹⁶ Nezriadenosť súčasne predstavuje extrémnu prekážku pre usporiadaný občiansky život, pretože: „*Človek má od prírody ako zbrane rozumovú schopnosť a morálku, a práve tieto veci môže použiť na celkom protikladné účely. Preto človek bez morálky je najbezbožnejšou a najdivokejšou bytosťou a v pohlavnom živote a paľravosti najhoršou.*“⁹⁷

4.1 Polis ako prirodzené spoločenstvo

Ako bolo už povedané, *polis* predstavuje pre Aristotela celok, ktorý zahŕňal všetky ľudské spoločenstvá, akými sú napríklad rodina,

⁹³ ARISTOTELES: *Etika Nikomachova*, 1167b 3 – 5.

⁹⁴ SPAEMANN, R.: *Hovoríme o etike*. Bratislava: Vydavateľstvo DON BOSCO, 1994, s. 22.

⁹⁵ Pozri viac ZÁLEŠÁK, T.: *Obec v kríze. Malé pozvanie do politickej filozofie a sprievodca stavmi živočícha politického*. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2014, s. 29.

⁹⁶ ARISTOTELES: *Politika*, 1253a.

⁹⁷ Tamže.

domácnosť (oikia) alebo osada. Zároveň zahŕňal aj ich ciele. Aby bola obec schopná zaistiť potreby svojich občanov, musí byť sebestačným útvarom z hľadiska veľkosti rovnako ako z hľadiska hospodárskej a politickej samostatnosti.⁹⁸ Podobne aj charakter hospodárstva spájala s prevahou či dominanciou určitých spoločenských vrstiev. Keďže práve politika má určovať ciele obce, ostatné oblasti života musia byť týmto cieľom podriadené. Aristotelova koncepcia politiky, ktorá spájala oblasti ekonomiky, práva, morálky a výchovy, sa odrážala aj v jeho poňatí *polis*. Preto ani spôsoby hospodárenia, nadobúdania a užívania majetku nesmú byť v rozpore s politickými cieľmi.

To však neznamená, že by mestské štáty (*poleis*) vznikali len z dôvodu hospodárskej nevyhnutnosti. Za podstatnejší považoval spoločný pôvod, vzájomné príbuzenské či priateľské vzťahy občanov. Potreba spoločenského života podľa Aristotela nevyplýva len z hospodárskej sebestačnosti. Ak by ľudia konali všetko zo vzájomnej náklonnosti (*filia*) a úcty k morálnemu poriadku, nebol by potrebný ani politický rámec spoločenského života, ani zákony. Preto práve politické spoločenstvo predstavuje podmienku dosiahnutia úspešného života. A práve tieto podmienky môže občan ovplyvňovať účasťou na spravovaní obce. Ako sme uviedli vyššie, obec ako politické spoločenstvo je zároveň miestom, kde občan vedie ušľachtilejší život ako ten, ktorý by ho čakal za jej hranicami. Ak by mohol každý dosiahnuť trvalé šťastie v akejkoľvek obci, politika by nemala v praktickom živote dôležitú úlohu. Preto hrá v rozbere politiky kľúčovú rolu otázka, či dané usporiadanie umožňuje občanom primeraný rozvoj.

Aristoteles stotožnil politiku s občianskou vládou, pre ktorú považoval život v *polis* za jej prirodzené prostredie. Kým medzi špecifické predpolitické predpoklady *polis* zaradil menší teritoriálny rozsah a menšiu početnosť komunity obyvateľov, boli

---

⁹⁸ David J. Levy konštatoval, že *polis* je síce možné interpretovať ako univerzálny ideál v tom zmysle, že predstavuje antropologicky najvhodnejšiu formu politického života. Pritom však uviedol, že Aristoteles nielenže nebol presvedčený o jeho uskutočnení všade, ale dokonca sa nedomnieval, že by ho mohli uskutočniť všetky spoločenstvá. LEVY, D. J.: Liberalizmus, politika a antipolitika: Pojednání o politické etice liberální demokracie. In: J. ŽEKLITZ, J. (Ed.): *Liberalismus konce 20. století*. Praha: Občanský institut, 1994, s. 40.

tieto osobitosti pre Aristotela rozhodujúce aj pri vymedzení politiky ako občianskej vlády. Keďže proces politického rozhodovania prebiehal v obci verejne, menšia početnosť občanov ovplyvňovala aj možnosť ich priamej participácie.⁹⁹ „Vládcovia a ovládání,“ ako Giovanni Sartori v tejto súvislosti napísal, „*stojá bok po boku a rokujú navzájom zoči-voči.*“¹⁰⁰ Z toho dôvodu praktická politika spájala bezprostrednosť vo vzájomnom vzťahu medzi jednotlivými občanmi a vysokú intenzitu občianskej participácie, aká bola v tej dobe možná len v gréckych mestských štátoch. Aristoteles za rovnako dôležitý pokladal aj počet obyvateľov. Ak by ich obec nemala dostatok, nemohla by zaistiť nevyhnutné životné potreby, ktorých cieľom má byť sebestačnosť. Pre obec je však podstatnejší počet plnoprávných občanov, pretože občianske spoločenstvo tvoria predovšetkým tí, ktorí majú politické práva. Z toho dôvodu Aristoteles vymedzuje občanov ako tých, ktorí „*tvoria skutočnú časť štátu a z ktorých sa skladá ako z vlastných údov*“.¹⁰¹ Pritom bližšie vymedzuje spoločenstvo plnoprávných občanov, t. j. občianske teleso (*politeuma*) prostredníctvom účasti v orgánoch obce a jej správe.¹⁰²

Presná definícia občianstva je však závislá od konkrétneho vymedzenia v ústave, pretože v každej ústave je občan niekto iný. Pritom za určujúcu považoval najmä účasť na poradnom a súdnom úrade. Na základe toho Aristoteles chápal politickú spravodlivosť ako svojho druhu rovnosť, pretože sa v plnej miere týka len plnoprávných občanov. Pritom pre tých, ktorí sú vzájomne rovnoprávni, má byť dokonca morálne a spravodlivé, aby sa pri vláde striedali.¹⁰³ Charakter obce je teda závislý od rozvoja obyvateľstva, pretože slobodní obyvatelia vyžadujú slobodnú vládu už preto, že neznesú politickú podriadenosť. Takisto aj nerovnosť považoval za určité právo, hoci nie pre všetkých, ale len pre nerovných. Preto je

---

⁹⁹ Sartori v tejto súvislosti písal, že pre malý počet obyvateľov a malý územný rozsah správy išlo v prípade mestských štátov skôr o samosprávu než o politiku. SARTORI, G.: *Teória demokracie*. Bratislava: Archa, 1993, s. 282.

¹⁰⁰ Pozri SARTORI, G.: *Teória demokracie*. Bratislava: Archa, 1993, s. 282.

¹⁰¹ ARISTOTELES: *Politika*, 1326a.

¹⁰² MULGAN, R. G.: *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 74.

¹⁰³ Tamže, 1325b 7 – 10.

adekvátnosť určitého politického usporiadania závislá od úrovne morálneho rozvoja občanov. Naproti tomu obec, ktorej obyvatelia sú prirodzene neslobodní, nemôže mať občiansku vládu. Podobne je to aj v prípade závislej alebo vazalskej obce, pretože jej občania sú v neslobodnom postavení vo vzťahu k iným.

Politické slobody predstavujú špecifický druh občianskej nezávislosti – autarkie. Politicky alebo hospodársky závislá obec je nezlučiteľná s Aristotelovým chápaním občianskej vlády. Tiež považoval za neprimeranú takú obec, ktorá zotročuje alebo udržiava v závislom postavení iné mestské štáty.¹⁰⁴ Vzťah takej obce k iným je analogický k despotickejmu zriadeniu. Ciele politiky ako občianskej vlády sa podľa Aristotela nezhodujú s hegemoniou ani s teritoriálnou expanziou. Takto sa má okrem iného v praxi prejavovať paradox toho, čo väčšina považuje za slobodu: kým žiadajú slobodu pre seba, zároveň požadujú nadvládu a závislosť pre iné obce. Preto Aristoteles konštatoval, že pokým väčšina voči sebe nepokladá určité veci za spravodlivé ani za užitočné, nehanbí sa ich robiť iným.¹⁰⁵ Väčšina si teda zamieňa štátnické umenie s despotickejmu vládou.

4.2 Politická sloboda

Aristotelova koncepcia politickej slobody predpokladá možnosť realizácie cieľov, ktoré vedú k trvalému šťastiu. Kým občania nesledujú ciele nikoho seba nadradeného, otroci slúžia v prvom rade cieľom svojho pána. V prípade otrokov teda nemožno skúmať úspešnosť ich života, pretože nemôžu rozhodovať o orientácii svojho konania, keďže ich záujem sa nelíši od záujmu ich pána.¹⁰⁶ Naproti tomu skutočne slobodný je ten, kto sleduje vlastné ciele. Súčasne možno hovoriť o podobnosti despotickej vlády a vlády pána (*despotés*) nad otrokom, ktorá sa vykonáva výlučne v záujme vládcu. Neslobodný človek teda nesleduje svoje vlastné zámery, ale uskutočňuje zámery niekoho iného.

¹⁰⁴ Porovnaj KRÍŽ, A.: *Aristotelovy myšlenky o uspořádání státu a vývoji ústav*. Brno: Hlídka, roč. I, 1933, č. I., s. 9.

¹⁰⁵ ARISTOTELES: *Politika*, 1324b 32 – 36.

¹⁰⁶ SPAEMANN, R.: *Štěstí a vůle k dobru*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 21.

Keďže Aristoteles charakterizoval človeka ako racionálneho, aj jeho vymedzenie otroka ako nástroja svojho pána vychádza z nedostatku rozumových schopností. Neslobodný je predovšetkým ten, kto nemá úplný rozum alebo nemá rozumové cnosti. Z toho dôvodu pre také obyvateľstvo Aristoteles považoval za primeranú despoticú vládu. Ak obyvateľstvo nie je v istom zmysle samostatne mysliace, alebo nie je schopné sledovať vlastné záujmy, je neslobodné, a to aj v prípade, keď nemožno hovoriť o vonkajšom donútení. Politická sloboda teda súvisí s dianoetickými cnosťami. Pre Aristotela sa sloboda týka viac hodnotovej či morálnej nezávislosti, než nezávislosti na zákonoch alebo na politických autoritách. Preto slobodná obec je predovšetkým taká, ktorá umožňuje svojim občanom rozvoj cností. V obci, kde sú všetci občania rovnoprávni, nie je spravodlivé, aby mali inú než občiansku vládu. Slobodný občan, žije sám pre seba, a nie pre druhých, ako je to v prípade otroctva. Otok sa podľa Aristotela od slobodného nelíši len tým, že je vo svojom konaní obmedzený, ale aj tým, že čokoľvek robí, slúži záujmom niekoho iného. Preto otrokom v Aristotelovom chápaní nie je len ten, ktorý niekomu patrí a jemu slúži, ale aj ten, kto má len čiastočnú účasť na rozume.¹⁰⁷

Aristoteles teda pre vymedzenie politickej slobody nepovažoval za rozhodujúcu neprítomnosť donútenia, ale možnosť realizácie vlastných cieľov, ktoré umožňujú dospieť k úspešnému zavŕšeniu života. Preto je v skutočnosti slobodný ten, kto sleduje svoje ciele a nepodriaďuje sa záujmom iných. V tomto zmysle sa vo všeobecnosti záujmy slobodných občanov nemôžu navzájom podstatne odlišovať. A pretože politická obec predstavuje spoločenstvo rovnoprávných občanov, Aristoteles nevidel rozpor medzi poslušnosťou občana a jeho slobodou za predpokladu, že cieľom vlády je vytvárať podmienky pre „dobrý život“. Rozpor medzi poslušnosťou občana a jeho slobodou možno konštatovať práve vtedy, keď je sloboda chápaná ako neobmedzená v zmysle „žiť, ako si kto praje“. V spoločenstve, ktoré uplatňuje neobmedzenú slobodu, nemožno nájsť súlad medzi cieľmi obce a záujmami jej občanov. Obec, v ktorej je neobmedzená sloboda nadradená vláde

---

¹⁰⁷ ARISTOTELES: *Politika*, 1254b 21 – 24.

zákona, je podľa Aristotela obdobou tyranie. Aristoteles sa navyše domnieval, že úlohou zákonov, rovnako ako zrelých politikov, je viesť občanov k cnosti. Tyrania teda predstavuje extrémny protiklad k politickej vláde, lebo tyran svojvoľne uplatňuje moc nad občanmi. Najhorší druh tyranie predstavuje však taká vláda, v ktorej skazený tyran vládne rovnoprávnym občanom, ktorí ho morálne prevyšujú. Preto sa má mať politická vláda k tyranii ako primeraná vláda k jej pokrivenej, teda skazenej podobe.

4.3 Rozsah obce a politická participácia

Ako už bolo uvedené, Aristotelovo chápanie politiky je späté s priamou občianskou participáciou. Práve priama účasť má zaručovať sebestačnosť, nezávislosť a aj politickú slobodu. Aristotelovo chápanie politiky ako priamej a participatívnej sa líši od súčasného chápania, kde zastupiteľský princíp nepredstavuje prekážku pre uplatňovanie politických práv. Preto aj *polis* má predstavovať adekvátne veľký štát, ktorý umožňuje primeranú politickú a hospodársku sebestačnosť. Z toho dôvodu obec s malým počtom obyvateľov nemôže byť primeraným prostredím pre dobrý život, keďže nie je sebestačným útvarom ani z hľadiska hospodárstva, ani z hľadiska obrany. V rozpore s Aristotelovým chápaním autarkie je aj priveľký počet obyvateľov alebo štát s priveľkým teritóriom, pretože taká obec nemôže udržať občiansky poriadok, ktorý umožňuje priamu účasť. Aristoteles nepredpokladal, že v príliš veľkej obci bude možné, aby sa občania zúčastňovali na jej politickom živote, pretože v kozmopolitnom impériu, akým bola napríklad Perzská ríša, je nemožná priama participácia. To sa podľa Aristotela týka aj účasti na úradoch a možnosti striedania občanov vo vláde obce. Priveľká obec nebude môcť zabezpečiť, aby sa všetci mohli stretnúť na spoločnom zhromaždení, takisto ako nebude možné zabezpečiť, aby sa všetci v úradoch striedali. Preto taká obec neumožňuje základný predpoklad rovnoprávnosti. Práve *polis* umožňuje usporiadanie, v ktorom neexistuje rozdiel medzi vládcami a ovládanými. Priveľké barbarské ríše teda nemôžu zabezpečiť slobodnú a rovnoprávnú občiansku účasť

ani pre tú časť obce, ktorá mala spravidla v gréckych mestských štátoch politické práva. Rovnako v takých impériách nebude možné, aby pri prerokovaní verejných otázok mohli byť všetci prítomní, prípadne aby poznali svojich spoluobčanov, ktorí majú byť vyberaní do úradov.

Adekvátne veľkosť obce má umožňovať dostatočnú mieru politickej slobody, ako aj aktívne uplatnenie princípov rovnoprávnosti vo verejnom živote. Primeraná početnosť občanov má mať vplyv aj na možnosť priamej kontroly dodržiavania zákonov, keď občania majú možnosť kontrolovať ich dodržiavanie v praxi. Preto len v *polis* majú mať zákony miesto, ktoré im skutočne prináleží.¹⁰⁸ Podľa Aristotela je primeraná obec taká, ktorá je tvorená dostatočným počtom obyvateľov. To ovplyvňuje možnosť politickej vlády v zmysle uplatnenia občianskych slobôd v bezprostrednej, priamej a aktívnej účasti, ktorá do značnej miery vyžaduje, aby sa obyvatelia vzájomne poznali a v primeranej miere pestovali priateľské vzťahy. Prílišná anonymita, takisto ako priveľké vzdialenosti medzi jednotlivými sídlami majú vplyv na možnosť, prípadne frekvenciu občianskej participácie. Podľa Aristotela teda priveľké obce nie sú pre počet obyvateľov schopné zabezpečiť náležitý občiansky život. Preto v adekvátne veľkej obci má byť taký počet obyvateľov, aby sa občania navzájom poznali.

---

¹⁰⁸ GRAESER, A.: Řecká filosofie klasického období. Praha: OIKOYMENH, 2000, s. 16.

5. Politické zriadenia

Aristoteles svoje úvahy o spravodlivosti zasadil do inštitucionálneho rámca obce. Na základe toho konštatoval, že spravodlivosť má politickú povahu.¹⁰⁹ Pretože v politickom spoločenstve nevládne svojvôľa, ale zákony. A práve obec má vytvárať inštitucionálne predpoklady, na ktorých základe možno uskutočňovať politickú spravodlivosť. Keďže je rovnoprávnosť charakteristická až pre právny poriadok obce, možno hovoriť o spravodlivosti až v politickom spoločenstve. Z rovnakého dôvodu bolo podľa Aristotela možné hovoriť o bezpráví až tam, kde vládnu zákony. Spravodlivosť sa teda nevzťahuje na predpolitické spoločenstvá. V iných ako politických spoločenstvách podľa Aristotela ide len o podobnosť so spravodlivosťou.

Aristoteles rozdelil spravodlivosť na prirodzenú a umelú. Nemenná povaha prirodzenej spravodlivosti sa prejavuje predovšetkým v záležitostiach, ktoré sa týkajú bohov. V ľudských záležitostiach síce existuje prirodzená spravodlivosť, ale napriek tomu má premenlivú povahu. Pre bohov však tvrdenie o nestálej povahe spravodlivosti neplatí. Aristoteles na rozdiel od sofistov nestotožňoval spravodlivosť s ľubovoľným obsahom práva. Spravodlivosť nepovažoval len za násilný akt, ani ju nestotožňoval, ako to robil napríklad sofista Thrasymachos, s právom silnejšieho.¹¹⁰ Pokým sofisti tvrdili, že spravodlivosť je len otázkou konvencií, argumentovali poukazom na nestálosť spravodlivosti. Podľa Aristotela je však takýto záver pravdivý len čiastočne. Zákony ako konkrétne prejavy spravodlivosti sú skutočne premenlivé a množstvo obcí sa vzájomne od seba odlišuje rozmanitosťou ústav.¹¹¹ Prirodzená spravodlivosť je však nezávislá na tom, čo považujeme, alebo nepovažujeme za spravodlivé.

¹⁰⁹ ARISTOTELES: *Etika Nikomachova*, 1134a 25.

¹¹⁰ Pozri PLATÓN: *Ústava*, 338 d – 339 e.

¹¹¹ Pozri STRAUSS, L.: *Natural Right and History*. Chicago and London: The University of Chicago Press 1953, s.102.

5.1 Rozbor zriadení

Z celkového rozboru politických vzťahov venuje Aristoteles v *Politike* najpodstatnejšiu časť práve klasifikácii zriadení. Zriadenie (*politeia*) definoval ako poriadok, ktorý určuje charakter obce. Preto predstavuje celkovú formu života v spoločnosti, pričom zahŕňa povahu tých občanov, ktorí sa podieľajú na vláde, spôsob života a aj formu vlády (charakter zákonov, vrátane nepísaných).¹¹² Aristotelov rozbor politických zriadení nadväzuje na rozbor prirodzenej spravodlivosti. Celok jeho politickej náuky budeme mať podľa Voegelina pred očami až vtedy, keď si uvedomíme vzájomnú súvislosť týchto dvoch skúmaní.¹¹³ Politické zriadenie (*politeia*) má byť konkrétnym výrazom inštitucionálnej spravodlivosti, ktorá sa prejavuje v jednotlivých ústavách a zákonoch. Práve vznik či stabilita rôznych zriadení sú závislé od osobitých „predpolitických“ predpokladov, ako sú spôsob života a zamestnania obyvateľstva či prírodné podmienky obce, ktoré ovplyvňujú špecifiká jednotlivých zriadení. Podobne povahu jednotlivých ústav ovplyvňujú rôzne spôsoby nazerania na povahu spravodlivosti, záujmy spoločenstva, ale aj rozloženie jednotlivých častí – spoločenských vrstiev, ktoré takpovediac tvoria matériu obce. Preto moc a početnosť jednotlivých spoločenských vrstiev do značnej miery rozhoduje o charaktere zriadenia. Aristotelov výskum politických zriadení bol súčasne analýzou vzťahu medzi jednotlivými zriadeniami a prirodzenou spravodlivosťou, rovnako ako rozborom vzťahu medzi povahou častí obce a zriadením, ktoré by týmto častiam najlepšie zodpovedalo.

Ako sme už naznačili, Aristoteles nepokladal obec za spoločenstvo, ktoré by bolo založené výhradne na zmluvnom základe. Naopak, *polis* chápal ako zväzok slobodných občanov, ktorého cieľom je spoločné dobro. Táto skutočnosť by sa mala odzrkadľovať aj v povahe zákonodarných rozhodnutí. Ak cieľom obce nie je len zachovanie života obyvateľov, ale aj najlepší život, zákony majú zabezpečiť primerané predpoklady na realizovanie spoločného

¹¹² STRAUSS, L.: *Eseje o politické filosofii*. Praha: OIKOYMENH, 1995, s. 31.

¹¹³ VOEGELIN, E.: *Kouzlo extrému*. Praha: Mladá fronta, 2000, s. 52.

cieľa. Uskutočniť takú úlohu v praxi nie je jednoduché ani pre skúseného zákonodarcu. Aj v tomto prípade možno povedať, že rozhodovanie zákonodarcu je v tenzii medzi prirodzenou spravodlivosťou a konkrétnymi zákonmi či rozhodnutiami. Preto je dôležitým kritériom Aristotelovho rozboru politických zriadení spätosť inštitucionálnej spravodlivosti s možnosťou vytvoriť primerané podmienky pre dobrý život v obci. Z toho dôvodu je pre rozbor politického zriadenia určujúca otázka, do akej miery je možné dosiahnuť súlad medzi dodržiavaním zákonov a individuálnou snahou o zdokonaľovanie.

5.2 Kritériá rozboru zriadení

Základná klasifikácia zriadení vychádza z kritéria početnosti tých, ktorí majú adekvátnu morálnu a politickú zdatnosť. Na základe toho delí zriadenia na monarchiu, ktorá predstavuje vládu jedného, aristokraciu niekoľkých a politeiu mnohých.¹¹⁴ Práve počet tých, ktorí majú politické práva závisí podľa Aristotela od miery morálneho rozvoja obyvateľstva v konkrétnej obci. Z toho dôvodu konštatoval, že pre rôzne rozvinuté obce sú adekvátne rôzne politické usporiadania. Kým v obci, kde jeden vyniká schopnosťami nad ostatnými, vzniká kráľovstvo, podobne tam, kde vynikajú niekoľkí, vzniká aristokracia, a v obci, v ktorej majú občianske cnosti mnohí, možno hovoriť o politei. Také zriadenia Aristoteles považoval za politické, pretože sa neodlišujú hodnotami a tí, ktorí zastávajú úrady, konajú v záujme celku. Vláda v spomenutých zriadeniach je dobrovoľná a tí, ktorí vládnu, podporujú slobodné združovanie a aj iné prejavy občianskej účasti na správe obce, pretože sa môžu spoliehať na podporu svojich občanov.

V základnej typológii, ktorá zahŕňa aj skazené zriadenia sa okrem početnosti zamerá aj na realizáciu spoločného dobra ako kritéria klasifikácie. V týchto zriadeniach tí, ktorí vládnu, nerozhodujú v záujme celku, ale sledujú svoje súkromné ciele. Cieľom vlády

¹¹⁴ *Politeia* a *timokracia* označujú v Aristotelovej terminológii rovnaké zriadenie. Mulgan uvádza, že Aristoteles dáva v *Etike Nikomachovej* prednosť výrazu *timokracia*, pokým v *Politike* zavádza neutrálnejší pojem *politeia*. MULGAN, R. G.: *Aristotelova politická teória*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 97.

teda nie je dobrý život obce ako celku, ale len jej častí. Na základe toho rozdeľuje zriadenia na tri dvojice, pričom trom politickým zodpovedajú tri skazené. Medzi politické zriadenia, ktorých cieľom je spoločné dobro, zaraďuje podľa rozšírenia politických práv kráľovstvo, aristokraciu a politeiu. Týmto zriadeniam zodpovedajú podľa početnosti vládnuccich skazené zriadenia – tyrania ako skazená forma kráľovstva, oligarchia ako skazená forma aristokracie a demokracia ako zhoršená forma politei.

V prípade skazených ústav početnosť občianskeho telesa (*politeuma*) súčasne odráža disproporciu medzi cieľmi konkrétneho zriadenia a záujmami celku. Tieto zriadenia sa odchyľujú od politických (resp. občianskych) tým väčšmi, čím viac sledujú partikulárne ciele vládnuccich. Extrémna odchýlka tyranie od politických zriadení sa prejavuje v tyranovom zneužívaní obce na svoje osobné záujmy. Oligarchia je miernejším zriadením to tej miery, v akej sa vďaka väčšiemu počtu tých, ktorí majú politické práva, v menšej miere odchyľuje od spoločného dobra.¹¹⁵ Súčasne sa oligarchia vzdáľuje spoločným záujmom viac ako demokracia, ktorej disproporcja medzi záujmami väčšiny a obce, je najmenšia. Práve z toho dôvodu považoval demokraciu za najmenej zhoršené zriadenie.¹¹⁶ Dalo by sa povedať, že Aristoteles považoval každé politické usporiadanie do tej miery za adekvátne, ako uskutočňovalo záujem celku.

Podobným spôsobom Aristoteles pristupoval aj k rozboru ústav z hľadiska princípov, ktoré sú uplatňované pri distribúcii moci. Pritom ciele a hodnoty v tomto prípade nepredstavujú princípy v pravom zmysle slova, ale len z hľadiska jednotlivých zriadení. Aristoteles takto skúmal napätie medzi morálnymi princípmi a občianskymi povinnosťami, ktorých súlad možno konštatovať len v najlepšej ústave.¹¹⁷ Zatiaľ čo v aristokracii je distributívnou hodnotou cnosť (*areté*), v oligarchii sa uplatňuje pri distribúcii moci

---

¹¹⁵ Podobne o vzťahu medzi veľkosťou politického telesa a záujmom celku písal aj Tomáš Akvinský. V prípade nespravodlivej vlády považuje za prospešnejšiu vládu mnohých, pretože je taká vláda slabšou a tí, ktorí vládnu, sa budú vzájomne obmedzovať. AKVINSKÝ, T.: *Od kráľovství ke králi kyperskému*, II, 757. In: SOU-SEDÍK S. (ed.): *Texty k studiu dějin středověké filosofie*. Praha: Karolinum, 1994.

¹¹⁶ ARISTOTELES: *Politika*, 1289b 7 – 11.

¹¹⁷ MULGAN, R. G.: *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 74.

výber na základe majetkovej nerovnosti. Preto majú v oligarchii prístup k politickým úradom na základe majetkového cenzu len najbohatší. V oligarchiách teda nerovnosť majetku predstavuje základný distributívny princíp. Ak je bohatých občanov v obci menšina, nerovnosť má spolu s majetkom predstavovať rozhodujúce kritérium pri výbere tých, ktorí budú vládnuť. V demokracii na rozdiel od oligarchie sa preferujú pri výbere úradníkov princípy slobody a rovnosti. Keďže v demokracii tvorí politické teleso (*politeuma*) väčšina, nerozhoduje pri jeho konštituovanínosť ani nerovnosť majetku, ale spravidla sa prihliada na rovnosť občanov. Na predchádzajúce kritérium nadväzuje rozbor zriadení z hľadiska dominantných spoločenských vrstiev, respektíve tých, ktorí majú oprávnenie zastávať politické úrady. V praxi sa Aristoteles zameral osobitne na stret dvoch prevládajúcich vrstiev ľudu (eventuálne väčšiny chudobných) a majetných. Vláda týchto vrstiev má reprezentovať dva typy zriadení – demokraciu a oligarchiu. Týmto vrstvám majú podľa toho zodpovedať distributívne princípy slobody a nerovnosti.¹¹⁸ Pokým slobodu Aristoteles priradil nemajetným vrstvám, pretože sa bez rozdielu týka všetkých občanov slobodného pôvodu, oligarchii priradil princíp nerovnosti. V súlade s uvedeným princípom považoval najextrémnejšiu formu demokracie za úplný opak najextrémnejšej formy oligarchie. Úvahy o úlohe spoločenských vrstiev sú v politickej náuke späté aj s rozborom, ktorý sa z perspektívy dnešného čitateľa môže javiť ako kuriózný. Ide o analýzu povahy zriadenia z hľadiska charakteru brannej moci obce. V dobách starovekej demokracie bol každý občan zároveň vojakom. Ani Aristoteles nevymedzil tento vzťah inak. Preto skúmal závislosť politických práv a vojenských povinností, pretože vojsko v istom zmysle predstavovalo spoločenstvo občanov v zbrani. Možno povedať, že Aristoteles tak skúmal závislosť rozvoja politických práv od rozširovania brannej povinnosti.¹¹⁹ Potreba obrany obce pred väčšími štátmi, ako to bolo počas grécko-perzských vojen, nastolila aj v Aténach požiadavku zabezpečiť účasť väčšej časti obyvateľstva na brannej povinnosti.

---

¹¹⁸ Tamže, s. 81.

¹¹⁹ ARISTOTELES: *Politika*, 1279a 40 – b 4.

Aj v tomto prípade boli vojenské povinnosti pri obrane obce kompenzované rozšírením občianskych práv. Uvedená spätosť práv a povinností do značnej miery vysvetľuje aj skutočnosť, že ťažisko politickej agendy občianskych zhromaždení tvorili práve otázky týkajúce sa vojny a obrany. Politické práva teda zaručovali spolurozhodovanie o obrane obce.¹²⁰ To je súčasne dôvod, prečo Aristoteles chápal právo na nosenie zbrane ako jeden z prejavov politických slobôd. A naopak: za dôležitý prejav tyranie považoval upieranie tohto práva. Pritom poukazoval na skutočnosť, že tyrania bola spravidla podporovaná nájomnými žoldnieri.

Aristoteles súčasne konštatoval, že skúmaným zriadeniam v závislosti od dominancie jednotlivých spoločenských vrstiev (šľachty, roľníkov a *thétov*) možno priradiť tri druhy vojska. Kým spájal oligarchiu s vrstvou majetných, jadro vojska takejto obce mala tvoriť jazda.¹²¹ Podobne politeiu charakterizoval ako zriadenie, kde jadro vojska tvorí falanga ťažkoodencov – *hoplitov*.¹²² Moc ľahkoodencov a námorníkov považoval za celkom demokratickú, pretože potreba väčšieho počtu slobodných mužov, ktorí nemohli byť regrutovaní zo stavu ťažkoodencov, bola spätá s rozšírením politických práv na široké vrstvy obyvateľstva. Pretože vojenské povinnosti boli späté s politickými slobodami, práve vďaka rozvoju námornej moci vznikali v Aténach predpoklady pre vznik demokracie. Vojenský výcvik mal teda slúžiť predovšetkým na to, aby občania sami neotročili druhým.¹²³ Práve tak možno politeiu stotožniť s obcou ťažkoodencov, čo sa na rozdiel od nemajetného mestského obyvateľstva, ktoré tvorilo jadro námornej moci,

---

¹²⁰ Jochen Bleicken v tejto súvislosti konštatoval, že vonkajšie ohrozenie a spoločný boj posilňoval aj v Aténach povedomie občianskej jednoty a zodpovednosti za osud obce. BLEICKEN, J.: *Athénska demokracie*. Praha: OIKOYMENH, 2002, s. 27.

¹²¹ Aristoteles spája jazdectvo s majetnejšou časťou obce. Zároveň konštatuje, že za starých čias všade tam, kde jadro armády obce tvorila jazda, boli oligarchie. Zadelenie do vojska záviselo v podstatnej miere od majetku občanov. Pokým najbohatší občania slúžili v jazde, iní boli *hoplitmi*, oddiely lukostrelcov, pracovníkov a *peltastov* (bojovníkov s krátkymi oštepami) tvorili menej majetní obyvatelia. ARISTOTELES: *Politika*, 1321a 5 – 25.

¹²² MULGAN, R. G.: *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 135.

¹²³ KRÍŽ, A.: *Aristotelovy myšlenky o uspořádání státu a vývoji ústav*. Brno: Hlídka, roč. L, 1933, č. I., s. 9.

regrutovali prevažne z radov roľníkov.¹²⁴ Na základe toho možno stotožniť jadro politického telesa politeie s majetnejším roľníkmi. To bol zrejme jeden z dôvodov, prečo Aristoteles považuje za miernejšie formy demokracie práve tie zriadenia, v ktorých prevažuje vidiecke obyvateľstvo nad mestským.

5.3 Politické usporiadanie ako filia politiké

Zatiaľ čo sa Aristoteles domnieval, že trvalé šťastie jednotlivcov nemožno dosiahnuť bez vzťahov k blízkym a priateľom, uskutočnenie najlepšieho politického usporiadania malo vyžadovať spoločenstvo najlepších, slobodných a rovnoprávných občanov (*filia politiké*), ktorých vzájomné vzťahy nie sú motivované len osobným prospechom, ale priateľstvom medzi zrelými mužmi. Preto sa aj spravodlivý politický poriadok môže uskutočniť len v takej miere, ako budú zákony uskutočnené vo vzájomných vzťahoch medzi občanmi konkrétnej obce.¹²⁵ Spoločenstvo priateľov sa podobá obci, ktorú tvoria cnostní občania. Preto tam, kde sú priatelia, nie je potrebná spravodlivosť. Preto ako Aristoteles konštatoval, dobrých ľudí a priateľov možno považovať za to isté.¹²⁶

Usporiadanosť obce je teda závislá od primeraných vzťahov medzi občanmi, pretože práve oni prijímajú zákony, dozerajú na ich dodržiavanie a uplatňovanie.¹²⁷ Preto v spoločnostiach, kde sú vzájomné vzťahy motivované súkromným prospechom alebo len pôžitkom, nemožno hovoriť o dobrom živote. V takých obciach vznikajú rozpory medzi občanmi navzájom a aj konflikty s verejným záujmom.¹²⁸ Popri skazenosti vládnucich predstavovali pre Aristotela rozpory v nazeraní na politické ciele obce určujúcu príčinu politickej neusporiadanosti. Preto sa obec, v ktorej panuje občianska nejednotnosť, zmieta v politickej nestabilite a vnútorných

¹²⁴ BLEICKEN, J.: *Athénská demokracie*. Praha: OIKOYMENH, 2002, s. 59.

¹²⁵ Pozri VOEGELIN, E.: *Plato and Aristotle. Order and History. Vol. Three*. Baton Rouge and London: Louisiana State University Press, 1995, s. 321.

¹²⁶ ARISTOTELES: *Etika Nikomachova*, 1155a 29 – 32.

¹²⁷ STRAUSS, L.: *Natural Right and History*. Chicago and London: The University of Chicago Press 1953, s. 136.

¹²⁸ Pozri VOEGELIN, E.: *Plato and Aristotle. Order and History. Vol. Three*. Baton Rouge and London: Louisiana State University Press, 1995, s. 321.

roztržkách medzi občanmi, ktorí kvôli uspokojovaniu svojich súkromných záujmov nie sú schopní nezištnej verejnej služby. Dobré vzájomné vzťahy medzi občanmi súčasne vzbudzujú v skazených zariadeniach, zvlášť v tyranii, nedôveru vládnucich. Tí rôznymi prostriedkami vytvárajú prekážky občianskemu združovaniu, ale aj akýmkoľvek prejavom priateľstva, pretože sa obávajú, že by sa občania mohli proti nim spojiť. Keďže dobré vzťahy medzi občanmi a ich jednotnosť považujú za potenciálne ohrozenie svojej vlády, zasievajú medzi nimi rozbroje.

Priateľstvo rovnoprávných občanov ako kritérium klasifikácie umožnilo Aristotelovi preklenúť symetrické rozdelenie ústav na politické a skazené na základe vlády jedného, niekoľkých a mnohých. Práve politeia (tiež timokracia) vďaka uplatňovaniu princípu rovnoprávnosti umožňuje pestovať priateľské (či skôr bratské) vzťahy medzi občanmi. Podobne to platí aj v prípade demokracie, ktorá má vďaka uplatňovaniu princípu rovnosti zo zhoršených ústav najbližšie k tomuto ideálu. Pre Aristotela sú vzájomné priateľské vzťahy medzi občanmi (*filia politiké*) podstatou politickej spoločnosti.¹²⁹ Ich jadrom je duchovná zhoda (*homonoia*) na politickom smerovaní obce. Priateľstvo občanov je však možné len do tej miery, do akej sú občania vzájomne rovnoprávni.

---

¹²⁹ V Aristotelovej koncepcii je priateľstvo chápané v širšom zmysle ako v súčasnosti. Týka sa túžby občanov spolupracovať na spoločnom diele akéhokoľvek druhu. Či už ide o obchodné vzťahy, alebo vzťah skutočných priateľov. Pozri MULGAN, R. G.: *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 22.

6 Klasifikácia zriadení

Aristoteles v priebehu rozboru zriadení podrobil predchádzajúce závery praktickým námietkam. Preto nezriedka revidoval predošlý spôsob klasifikácie. Jeho analýza síce začínala pri typológii zriadení, ktorá vychádzala z vyššie uvedených kritérií, tieto však boli ďalej podrobované kritickému rozboru. Zmena prístupu vychádzala zo zmeny charakteru kladených otázok. Čím boli otázky konkrétnejšie, praktickejšie, tým naliehavejšie vyvstávala potreba zahrnúť podrobnejšie rozlíšenia. To sa týka aj rozboru distributívnych princípov, kde neskôr uplatňoval ich praktickejšie, alebo relatívnejšie chápanie. Okrem toho možno povedať, že typológie predstavujú istú škálu od miernejších po extrémne zriadenia. Pritom sa v nich stále viac vyskytujú prechodné typy.

6.1 Kráľovstvo a tyrania

Z hľadiska početnosti občianskeho telesa sa Aristoteles najskôr zameriava na klasifikáciu monarchií. Delenie na kráľovstvo a tyranu zodpovedá klasifikácii z hľadiska cieľov vlády. Zatiaľ čo kráľovstvo predstavuje najlepšie, tyrania je najextrémnejším zriadením. Závislosť politického usporiadania od morálnych kvalít vládncich tak ilustrujú dva krajné typy najlepšej a najextrémnejšej ústavy. Z hľadiska morálnych kvalít sa charakteristiky kráľa do značnej miery zhodujú s charakteristikou rozvážneho politika, ktorého Aristoteles stotožnil s typovou štúdiou rozumného človeka (*fronimos*).¹³⁰ Naproti tomu tyrania predstavuje zriadenie, v ktorom tyran nehanebne uspokojuje svoje vášne. Podobne aj tyran sa zhoduje s typovou štúdiou skazeného či nezriadeného človeka (*akratés*). Vzťah najlepšieho a najextrémnejšieho zriadenia teda možno sledovať aj na dichotómii typových štúdií morálnych kvalít panovníkov. Preto kým kráľ sleduje česť a dobro celku, tyran uprednostňuje vlastné pôžitky na úkor obce.¹³¹ To je podľa

¹³⁰ Porovnaj VOEGELIN, E.: *Nová veda o politice*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000, s. 57.

¹³¹ ARISTOTELES: *Etika Nikomachova*, 1134b1, 1160b 2 – 5; 10-11.

Aristotela dôvod prečo tyrania najmenej zodpovedá pojmu ústava.¹³²

Rozdiel medzi kráľovstvom a tyraniou sa prejavuje aj v dobrovoľnosti vlády. Kým Aristoteles pokladá kráľovskú vládu za dobrovoľnú, pretože panovník vyniká nad ostatnými svojimi cnosťami, vláda tyrana je spravidla uzurpovaná. Väzbu medzi mravným poriadkom a povahou zriadenia Aristoteles dokumentoval aj v interpretácii príčin vzniku jednotlivých zriadení. Kráľovstvo podľa neho vzniká, aby chránilo šľachtu pred ľuďom, preto aj kráľ býva ustanovený z lepších občanov pre svoje vynikajúce činy alebo vynikajúci rod.¹³³ To sa prejavuje aj v otázke vymedzenia charakteru obyvateľstva, ktoré sa dobrovoľne podrobilo kráľovskej vláde. Problém dobrovoľnosti vlády však súvisí aj s mierou občianskeho rozvoja, pretože ak poddaní prestanú akceptovať vládu kráľa, stáva sa z neho tyran, ktorý sa udržiava pri moci aj proti ich vôli.¹³⁴

Práve tyrania spája najhoršie stránky skazených ústav. Vzniká alebo z celkom nedisciplinovanej demokracie, alebo z oligarchie. Pokým prenasledovanie šľachty spája tyranu s demokraciou, vyhľadávanie bohatstva a nepriateľstvo voči ľudu, ktorému odníma zbrane, spája tyranu s oligarchiou. Tyrania však podľa Aristotela nikdy nevzniká z vlády stredných vrstiev, ktoré dominujú v politei. Tyrani majú často prenasledovať vynikajúcich a odstraňovať sebavedomých mužov. Pritom sa snažia potláčať všetko, z čoho zvyčajne vzniká vzájomná dôvera medzi občanmi a sebavedomie. Preto robia všetko preto, aby si boli občania vzájomne cudzí a nedôverovali si. Súčasne si vydržiavajú vyzvedačov, aby im neušlo nič, čo poddaní hovoria alebo robia. Tiež vyvolávajú vojny, aby ľudia boli zamestnaní a trvalo odkázaní na vodcu.

Tyranie, na rozdiel od kráľovstiev, vznikajú prevratom. „Možno povedať, že takmer všetci tyrani boli pôvodne demagógmi, ktorí si získali dôveru tým, že ohovárali vznešených občanov.“¹³⁵ Ako sme už naznačili vyššie, tyrania môže mať pôvod aj v kráľovstve, ak králi porušujú

¹³² ARISTOTELES: *Politika*, 1293b 28 – 30.

¹³³ ARISTOTELES: *Politika*, 1310b 32 – 34.

¹³⁴ Tamže, 1313a 11 – 16.

¹³⁵ Tamže, 1310b.

tradíciu a usilujú sa o neobmedzenú vládu. Podobne môže vzniknúť aj z oligarchie, ak je do najvyššieho úradu zvolený človek, ktorý uzurpuje moc. Aristoteles súčasne konštatoval, že pôvod tyranie závisí na vôli jednotlivca, ktorý má moc. Tyran sa nemôže spoliehať na lojalitu svojich poddaných a bude nútený vydržiavať si žoldnierske vojsko z obavy pred vlastným obyvateľstvom, ktoré by mohlo vyvolať nepokoje. To, samozrejme, naznačuje aj extrémnu nestabilitu takého zriadenia.

6.1.2 Neobmedzená vláda a vláda zákonov

Pokiaľ sa v prvej časti *Politiky* Aristoteles zaoberal predovšetkým povahou obce a jej vzťahom k ostatným spoločenstvám, v tretej knihe ho viac zaujímala vláda a politické inštitúcie.¹³⁶ Preto sa dostal k otázke, či možno za najlepšie zriadenie považovať neobmedzené kráľovstvo. Ako sme mohli vidieť v predchádzajúcej časti, politický poriadok kráľovstva je závislý od morálnych kvalít panovníka. Preto ak by bolo neobmedzené kráľovstvo najlepšou formou zriadenia, bolo by treba do rámca analýzy zahrnúť otázky, ktoré sa týkajú nástupníctva, pretože následníci nemusia byť rovnako cnostní ako ich predchodcovia. Z toho dôvodu by so zmenou následníka hrozila zmena zriadenia. Tým sa Aristotelov rozbor presúva k otázke, či je lepšia vláda cnostného panovníka, alebo vláda zákona. Pokiaľ sa rozbor týkal len princípov praktického konania, teda otázky, kto má vládnuť, Aristoteles považoval kráľovstvo, ktorému vládne cnostný panovník, za najlepšie zriadenie. Takéto zriadenie totiž zodpovedalo vzťahu medzi cnostným panovníkom a ostatnou časťou obce, ktorú by mal viesť k dobrému životu. Pri rozbere jednotlivých zriadení však zohľadňuje aj ďalšie aspekty, ktoré súvisia s charakterom vzťahov, ktoré predtým neboli predmetom úvah.

Ďalšia námietka proti neobmedzenej vláde súvisí s možnosťou panovníka spravovať všetky záležitosti samostatne. Aristoteles nepredpokladal, že by kráľ mohol sám dozerať na všetky veci, ktoré súvisia s výkonom jeho úradu. To je nakoniec dôvod, prečo každé kráľovstvo potrebuje úradníkov, ktorých činnosť ovplyvňuje

---

¹³⁶ MULGAN, R. G.: *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 69.

realizáciu panovníkových rozhodnutí. Súčasne by to znamenalo, že do úvah treba zahrnúť nielen panovníka, ale aj tých, ktorí majú vplyv na realizáciu jeho rozhodnutí.

Z Aristotelových úvah o politickom poriadku vyplýva zaujímavý záver, ktorý radikálne obmedzuje sféru pôsobenia cnosti, príp. politickej zdatnosti. Aristoteles si uvedomoval, že analýza povahy primeraného politického poriadku sa nevyčerpáva len rozborom zameraným na politickú spôsobilosť. Pokiaľ bol jeho rozbor orientovaný na problematiku politickej zdatnosti a osobitne na otázku, kto by mal spomedzi občanov vládnuť, ťažiskom jeho úvah boli možnosti neobmedzenej vlády cnostných. Avšak tým, že pri podrobnejšom rozbere politického poriadku zohľadnil aj ďalšie otázky, ktoré neboli predmetom predchádzajúcich úvah, posúva sa aj ťažisko jeho ďalšieho výskumu. Ak je duševná neusporiadanosť skutočne schopná narušiť politický poriadok obce, bude potrebné preskúmať otázku, či možno obmedziť jej vplyv na politické rozhodovanie. Kým Aristoteles pokladal za príčinu politických konfliktov ľudskú žiadostivosť, bolo žiaduce to zohľadniť aj v porovnaní vlády cnostného panovníka a vlády zákona. Pritom treba zvážiť výhody zákonov, pretože žiadostivosť je niečo animálne a hnev dokáže vykoľajiť aj najlepších ľudí. Preto pokiaľ zákon nepodlieha žiadostivosti, každý človek má také sklony od prirodzenosti. Práve preto Aristoteles považoval vládu zákona za lepšiu než neobmedzenú vládu cnostných, pretože pevnejšie má byť to, čo nemá nijaké vášne, ako ten, komu sú vášne vrodené. Zákon, na rozdiel od človeka, však nepodlieha zmenám úsudku. A tak Aristoteles charakterizoval zákon ako rozum bez žiadostivosti.¹³⁷ Preto konštatoval, že kto žiada, aby vládol človek, žiada, aby vládlo zviera, preto má zákon krotiť menej ušľachtilé inštinkty v ľudskej duši, napomáhať vláde rozumu a viesť človeka k cnosti.¹³⁸ Sú však situácie, v ktorých sa prejavujú prednosti vlády rozvážneho štátnika, ktorý môže rozhodovať v konkrétnych prípadoch a prihliadať na ich špecifiká, kým zákony nemôžu riešiť všetky

---

¹³⁷ ARISTOTELES: *Politika*, 1287b 29 – 33.

¹³⁸ KRÍŽ, A.: *Aristotelovy myšlenky o uspořádání státu a vývoji ústav*. Brno: Hlídkka, roč. L, 1933, č. I, s. 7.

osobitosti. Preto sú v jednotlivostiach lepšie rozhodnutia rozvážneho politika alebo sudcu, keďže zákonodarcovo rozhodnutie sa netýka konkrétnych prípadov, ale budúcich situácií vo všeobecnosti.¹³⁹ Zatiaľ čo zákon upravuje spravodlivosť vo všeobecnejšej rovine, sudca alebo účastník snemu môžu rozhodovať aj vo zvláštnych prípadoch.¹⁴⁰ Z toho dôvodu existuje v každej ústave priestor pre rozhodovanie politika. Aristoteles však konštatoval, že je lepšie, ak sa konanie politika obmedzuje len na tie situácie, kde je zákon zjavne nedostatočný.

6.1.3 Kráľovstvo, despotia a tyrania, vymedzenie rozdielov

I keď Aristoteles charakterizuje kráľovstvo ako najlepšie a tyraniiu ako najhoršie zriadenie, predsa možno medzi nimi sledovať podobnosti, ktoré ich rozlíšenie komplikujú. Ak má tyrania predstavovať zhoršenú monarchiu a nespravodlivý kráľ tyrana, vzniká niekoľko nejasností. V takejto klasifikácii je veľmi tenká hranica medzi kráľovskou vládou a tyraniiou. Hoci Aristoteles považoval zdatnosť rozvážneho štátnika za trvalú, a preto nemá nikdy konať žiadostivo, nie je jasné, či sa politická zmena kráľovstva na tyraniiu na základe nespravodlivosti kráľa týka cnostného panovníka, alebo jeho nástupcov.¹⁴¹

Ak sa rozdiely medzi tyraniiou a kráľovstvom prejavujú v konkrétnych rozhodnutiach vládncich, nemusia byť tieto rozdiely z hľadiska pozorovateľa celkom očividné. I keď sa najdôležitejší rozdiel medzi tyraniiou a kráľovstvom prejavuje v cnosti panovníka, ktorá je v praktických rozhodnutiach vymedzená súladom medzi jeho vládou a cieľmi obce, odlíšenie oboch zriadení nie je možné ani v prípade donútenia, pretože ak Aristoteles prirovnal kráľovskú vládu k vláde otcovskej, rozhodnutie, čo je v záujme poddaných, zostane nakoniec na samotnom panovníkovi. Pričom rozlišovanie medzi najlepšou a despotickou vládou neľahčuje ani tvrdenie, že ciele obce a občanov sú totožné len v najlepšej ústave.

¹³⁹ ARISTOTELES: *Politika*, 1282b 4 – 6.

¹⁴⁰ ARISTOTELES: *Rétorika*, 1354a 34 – b11.

¹⁴¹ Porovnaj CHARLES, D.: *Aristotle's Philosophy of Action*. London: Gerald & Co. Ltd. Duckworth, 1984, s. 110.

Zdá sa, že ani odlíšenie neobmedzenej kráľovskej a despotickej vlády na základe cnosti nie je bez problémov. Navyše, zmena kráľovstva na *tyraniu* predstavuje z hľadiska štrukturálnych zmien najmenej zložitú transformáciu.¹⁴² To sú zrejme dôvody, prečo Aristoteles pri podrobnejšom rozbere stratil záujem o skúmanie neobmedzenej vlády a zdôraznil význam vlády zákona. Preto v súvislosti so stabilitou kráľovstva konštatoval, že čím menší bude rozsah kráľovskej moci, tým dlhšie bude mať vláda trvanie.¹⁴³

6.1.4 Druhy kráľovstva a tyranie

Podľa uplatňovania relatívnych princípov Aristoteles rozlišuje niekoľko ďalších druhov kráľovstiev a tyranií. Okrem toho, že kráľovstvo a tyrania typovo reprezentujú napätie medzi politickým a morálnym poriadkom, ktorý je vyjadrený vzťahom rozvážneho a nezriadeného človeka, vytvárajú tieto zriadenia aj krajné póly škály jednotlivých monarchií. Aristoteles túto typologickú škálu zoradil podľa miery od obmedzených monarchií až po absolútnu vládu. Najlepšia a najextrémnejšia forma kráľovstva sú doplnené o ďalšie zriadenia, ktoré v prevažujúcej miere uplatňujú jednotlivé princípy spájané s kráľovstvom alebo tyraniou, prípadne sú v nich tieto hodnoty zmiešané.

- Ako prvý druh monarchie skúmal **spartánske (lakónske) kráľovstvo**. Je to druh kráľovstva s najužšou kompetenciou panovníka. Kráľ má iba dedičný úrad doživotného vojvodu.
- Druhým zriadením je **samovláda**. Vyskytuje sa zväčša u barbarských národov. Preto ju Aristoteles charakterizoval ako barbarské kráľovstvo (prípadne despociu). Spôsob výberu panovníka v takomto zriadení je buď voľbou, ale môže ísť aj o dedičnú monarchiu. Moc panovníka sa podobá tyranii, je však v medziach zákona. Na rozdiel od tyranie sa panovník môže spoliehať na vernosť svojich poddaných. Preto je vláda dobrovoľná a poddaní považujú vládu za zákonnú. Súčasne sú

¹⁴² ARISTOTELES: *Etika Nikomachova*, 1160b 7 – 22.

¹⁴³ ARISTOTELES: *Politika*, 1313a 20 – 25.

členmi kráľovskej telesnej stráže poddaní. Uvedené zriadenie možno charakterizovať aj ako zmes kráľovstva a tyranie. Povaha zriadenia je despotická a Aristoteles považuje obyvateľstvo za prirodzene neslobodné.¹⁴⁴

- Tretím druhom monarchie je **diktatúra** (*aisymneteia*), ktorú podľa Aristotela možno vymedziť ako volenú tyranu. Diktátor (*aisymnétés*) vládne v súlade so zákonom, pričom jeho úrad je skôr volený ako dedičný. Diktatúra je spravidla časovo obmedzenou vládou, alebo je kompetencia diktátora obmedzená určitým mandátom, ako napríklad urovnaním sporov medzi občanmi a obnovením poriadku po občianskych nepokojoch. Preto ju možno považovať za dobrovoľnú vládu, ktorá je v záujme celej obce. Všeobecne možno povedať, že ide o časovo obmedzenú vládu, ktorej úlohou je obnovenie zákonnosti.
- Štvrtým zriadením je **kráľovstvo herojskej doby**. Kráľ vládne z vôle ľudu. Jeho vláda je obmedzená na doživotný úrad vojvodu, sudcu a správcu náboženských záležitostí.
- Piatym druhom monarchie je **neobmedzené kráľovstvo** (*pambasileia*). V nej panovník rozhoduje o všetkom, pretože jeho kompetencie nie sú obmedzené. Má absolútny a neobmedzený vplyv.

Aristoteles rozlišuje **tri druhy tyraníí**:

- Prvým druhom je opäť **diktatúra** (*aisymneteia*), ktorá však nie je **v súlade so zákonom**.
- Druhým typom je **diktatúra**, v ktorej vládne panovník (*aisymnétés*) **v súlade so zákonom**. Pričom uvádza, že vlastne ide o vládu kráľovskú.
- Posledný tretí druh je **najextrémnejší druh tyranie**, v ktorom vládne tyran bez zodpovednosti nad občanmi, ktorí sú lepšími, ako je sám.

---

¹⁴⁴ Aristoteles uvádza, že u Peržanov je aj otcova vláda tyranská, pretože u nich otec zaobchádza so synmi ako s otrokmi. ARISTOTELES: *Etika Nikomachova*, 1160b 27 – 30.

Aj Aristotelova klasifikácia tyraní vyvoláva celý rad otázok. Prečo Aristoteles do tejto klasifikácie zaraďuje diktatúru, ktorú už zahrnul aj do typológie kráľovstiev? Jedným z možných vysvetlení by mohla byť snaha vykresliť klasifikáciu zriadení v istej postupnosti od najmiernejšej formy po najextrémnejšiu. V takom prípade by jednotlivými pólmi v klasifikácii tyraní bola na jednej strane obmedzená diktatúra v medziach zákona ako prechodná forma medzi kráľovstvom a tyraniou, a na druhej strane najextrémnejšia tyrania. Takáto interpretácia však neodpovedá na otázku, prečo diktatúru zaraďuje do oboch typológií. Jednou z odpovedí môže byť, že v skutočnosti nejde o rovnaké zriadenia, ale že sa zmes princípov v prvom prípade prikláňa na stranu vlády zákona, teda ku kráľovskej vláde, inokedy na stranu svojvôle. Taká interpretácia by vysvetľovala, prečo Aristoteles v typológii kráľovstiev uviedol aj iné zmiešané formy zriadenia tyranie a kráľovstva.

6.2 Aristokracia

Ako už bolo povedané, aristokracia z hľadiska početnosti občianskeho telesa (*politeuma*) predstavuje vládu niekoľkých cnostných alebo najlepších, ktorí vládnu v spoločnom záujme. Pokým aristokracia sleduje predovšetkým cnosť, cieľom oligarchie, jej zhoršenej formy, je bohatstvo úzkej skupiny vládnucich. Rovnako ako v prípade monarchie definuje Aristoteles najskôr najlepšiu aristokratickú ústavu. Základný cieľ, ako aj distributívny princíp aristokratickej vlády je cnosť. A tak v aristokracii vládnu tí, ktorých možno považovať za cnostných. Aristoteles v tejto súvislosti konštatoval, že cnostní by mali vládnuť aj vtedy, ak by ich vláda nebola lepšia než iná vláda už preto, že budú príkladom pre ostatných.¹⁴⁵ Navyše, morálna nadradenosť najlepších umožňuje vstúpiť do cnosti ostatným. Distributívna spravodlivosť teda priamo vyžaduje, aby ich mravnej a duchovnej nadradenosti zodpovedala aj nadradenosť politická.

Aristoteles považoval za aristokratickú metódu výberu úradníkov voľbu. Práve výber prostredníctvom volieb preferuje cnosť, keďže

---

¹⁴⁵ Pozri MULGAN, R.: *Aristotelova politická teória*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 103.

uprednostňuje lepších pred horšími. Tiež možno povedať, že jej cieľom nie je rovnosť. Navyše taký výber považoval za stred medzi dvoma medznými metódami, ktoré sa uplatňujú v demokracii a oligarchii. Krajné póly majú predstavovať demokratickú metódu losovania, ktorá uprednostňuje rovnosť, a oligarchickú metódu výberu na základe majetkového cenzu, ktorá preferuje nerovnosť. Podobne je to aj v politei, ktorú Aristoteles vymedzil ako zmes demokracie a oligarchie, prípadne ako zriadenie, kde je stredná vrstva stredom medzi majetnými a chudobnými. Zdá sa, že sa nejasnosti pri triedení zriadení, najmä v prípade aristokracie a politei, budú pri zvažovaní konkrétnejších problémov ďalej prehĺbovať. Čím bude Aristotelov rozbor postupovať viac k praktickým otázkam, budú typológie týchto zriadení v podstate splývať.

6.2.1 Relatívne cnosti – otázka pôvodu, bohatstva a voľného času

Skutočnosť, že Aristoteles podmieňuje rozvoj cností vonkajšími dobrami, vnáša ďalšie nejasnosti do pôvodnej symetrie klasifikácie zriadení. To sa zvlášť týka odlišností medzi relatívnou aristokraciou a oligarchiou. Napätie medzi vonkajšími dobrami, vrátane majetkového cenzu, a možnosťou mravného zdokonaľovania, sa rovnako dotýka aj Aristotelovho vymedzenia najlepších. A tak pokiaľ sú pre rozvoj jednotlivcov potrebné vonkajšie dobrá, obec, ktorej cieľom je nielen cnosť vládnucich, ale aj občanov, musí pri distribúcii politických práv uplatňovať majetkový odhad. Preto sa zdá, že výber najlepších bude obmedzený na tých, ktorí majú dostatok času a prostriedkov potrebných na získanie primeraného vzdelania alebo spôsobilosti. V tejto súvislosti Aristoteles konštatoval, že v aristokraciách, kde sa vládnuci vyberajú podľa relatívnych princípov, sa cnosti stotožňujú so vzdelaním. Preto aj aristokracia, ktorá uplatňuje tieto princípy, pri výbere preferuje vzdelanie a účelom takého zriadenia bude to, čo vedie k vzdelaniu a zákonnosti.¹⁴⁶

Uvedené sa tiež týka aj cnosti ako distributívneho princípu aristokratického zriadenia. Keďže jej rozvoj opäť vyžaduje isté vonkajšie dobrá, pre výber skutočne cnostných bude podstatným,

¹⁴⁶ ARISTOTELES: *Rétorika*, 1365b 34 – 35.

hoci nie najdôležitejším kritériom, urodzený pôvod. Z toho dôvodu tiež Aristoteles konštatuje, že bohatstvo má vzťah k aristokratickým hodnotám.¹⁴⁷ Pritom urodzenosť vymedzil ako cnosť rodu či kombináciu starobylého bohatstva a cnosti. Keďže má majetok viesť k aristokratickým hodnotám, opäť nie je zrejmé, do akej miery je možné ho považovať za kritérium, ktoré má vplyv na vymedzenie zriadenia. Mulgan v tejto súvislosti uviedol, že Aristoteles sa pokúsil tento záver obhájiť tvrdením, že výchova a dobrý pôvod náležia viac zámožným. To však znamená, ako Mulgan podotýka, že oligarchie sú v zásade aristokratické, a to podkopáva pôvodné zdôvodnenie skúmania aristokracie, ktorá by vychádzala z relatívneho chápania cnosti.¹⁴⁸ Hoci je zrejmé, že z hľadiska aristokracie patrí urodzený pôvod, podobne ako zámožnosť, skôr k druhotným znakom zriadenia, zdá sa, že uplatnenie takého kritéria vnáša do rozboru ďalšie nejasnosti. Hoci v každom prípade odlíšenie aristokracie od oligarchie umožňuje vláda zákona a orientácia na spoločné dobro, ktoré sa opäť javia ako najmenej rozporné kritériá pre rozbor politických zriadení. Aristoteles rozlišoval niekoľko druhov aristokracie. Rozšírená typológia aristokratických zriadení však nepredpokladá vo všetkých prípadoch skutočné, ale len relatívne cnosti vládnucich:

- Prvý druh aristokracie je **vláda najlepších z hľadiska cnosti**. Pri výbere úradníkov sa uplatňuje majetkový odhad, pričom sa prihliada aj na ľud.
- Druhá forma aristokracie je charakterizovaná **zmesou princípov aristokracie a oligarchie, alebo aristokracie a demokracie**. V prípade zmiešanej ústavy aristokracie a oligarchie sa vo výbere úradníkov uplatňuje majetkový odhad alebo cnosť, či vzdelanie. Takéto zriadenie je podľa Aristotela totožné so zriadením Kartága. V prípade zmiešanej ústavy aristokracie a demokracie sa pri výbere úradníkov prihliada na cnosť a ľud. To znamená, že sa pri výbere zohľadňuje rovnosť ako demokratický princíp a cnosť ako princíp aristokratický.

---

¹⁴⁷ MULGAN, R.: *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 92.

¹⁴⁸ Tamže.

- Tretí druh aristokracie predstavuje zmiešaná ústava, v ktorej sú zmiešané princípy politei a oligarchie, pričom prevažujú princípy oligarchické.

6.2.2 Aristokracia alebo politeia

Ďalší rozbor ústav len potvrdil tézu o problematickosti predpokladanej symetrie medzi politickými a zhoršenými zriadeniami. Táto skutočnosť sa prejavila najmä v dobových zmiešaných zriadeniach, v ktorých sa uplatňovali rôznorodé princípy. Práve preto nie je zrejmé, či Aristoteles v rozšírených typológiách zriadení definoval výlučne ústavy, ktoré boli takto zvyčajne chápané, alebo sa snažil vytvoriť škálu zriadení od najmiernejšej po prechodné typy a podľa potreby striedavo zaraďuje modelové prípady spolu s reálnymi zriadeniami. Ani zaradenie uvedených ústav medzi aristokracie neuľahčuje klasifikáciu. To sa týka zvlášť aristokracie vymedzenej ako zmiešané zriadenie s prvkami politeie a oligarchie. Zdá sa, akoby sa Aristotelove relatívne klasifikácie aristokracie a politeie, ale aj oligarchie čoraz viac zblížovali. Rovnako možno konštatovať, že pôvodné distributívne princípy priradené k jednotlivým ústavám nemožno po kritickom rozbere spájať výlučne s jedným zriadením. Preto v prípade zmiešaných ústav Aristoteles konštatoval, že tie, ktoré sa viac prikláňajú k vláde ľudu, sú politeiami, pokým tie, ktoré sa prikláňajú viac k oligarchii, sú väčšmi aristokratické.¹⁴⁹

Z uvedeného konštatovania je zjavné, že v konkrétnych prípadoch nebude možné aristokraciu vymedziť len ako vládu cnostných. Z toho dôvodu Aristoteles zaraďuje medzi aristokracie aj zriadenie, v ktorom možno rozoznať zmes princíпов demokracie a oligarchie, hoci v nerovnomernom pomere. To je však takisto hmlisté vymedzenie, ako keď Aristoteles stotožnil vládu relatívne najlepších s vrstvou najbohatších. Avšak ani vymedzenie aristokracie na základe vlády zákona a spoločného dobra dostatočne nerieši nejasnosti pri odlíšení aristokracie a politeie. Pritom Aristoteles tiež uviedol, že aristokraciu nemožno vo väčšine obcí založiť, pričom

¹⁴⁹ ARISTOTELES: *Politika*, 1307a 10 – 19.

konštatoval, že existujúce aristokracie sú príbuzné politeiám a tak možno o oboch hovoriť ako o jednej. To znamená, že v konkrétnych prípadoch nemožno dôsledne rozlišovať medzi aristokraciou a politeiou. V *Rétorike* Aristoteles dokonca vymedzil klasifikáciu zriadení, ktorá nezahŕňa politeiu, a tyranu zaraďuje do typológie kráľovstiev.¹⁵⁰ Na základe toho sa zdá, že Aristoteles v priebehu rozboru opustil pôvodnú symetrickú klasifikáciu šiestich zriadení a jeho podrobnejší rozbor sa zameriava najmä na demokraciu, oligarchiu a zmiešané zriadenia, ktoré možno stotožniť s politeiou. Pričom aristokratické zriadenia považuje za ojedinelé, prípadne ich zaraďuje ako zvláštny typ zmiešaných ústav. A tak pri rozbere spoločenských vrstiev dokonca konštatoval, že rovnako, ako sú aj vrstvy predovšetkým dve, teda vrstva bohatých a chudobných a ostatné predstavujú len ich odchýlky, je možné hovoriť len o dvoch zriadeniach, teda o demokracii a oligarchii.

6.3 Oligarchia

Oligarchia je skazenou formou aristokracie. Z hľadiska hodnôt zriadenia Aristoteles spája s oligarchiou nerovnosť, ktorá predstavuje distributívny princíp, pretože vychádzal z predpokladu, že ľudia sú v dôsledku majetkovej nerovnosti vzájomne nerovní.¹⁵¹ Jej metódou výberu úradníkov je majetkový odhad. Z toho dôvodu Aristoteles oligarchické zriadenie charakterizoval ako vládu, v ktorej rozhodujú o všetkých veciach len niektorí. Podľa toho ako oligarchickú charakterizoval takú metódu výberu, pri ktorej menšia časť obce vyberá z niektorých úradníkov voľbou alebo žrebom, prípadne taký výber prebieha súčasne voľbou aj losovaním. Podobne ako v predchádzajúcich prípadoch rozlišoval opäť niekoľko druhov oligarchických ústav. Medzi oligarchie zaraďuje štyri zriadenia od najmiernejšieho po najextrémnejšie. Rozšírená typológia oligarchických zriadení znovu predstavuje škálu od umiernených, prechodných foriem, až po extrémnu oligarchiu.

---

¹⁵⁰ Aristoteles na tomto mieste uviedol, že sú len štyri druhy ústav: demokracia, oligarchia, aristokracia a monarchia. ARISTOTELES: *Rétorika*, 1365b 29 – 31.

¹⁵¹ ARISTOTELES: *Politika*, 1280a 24 – 25.

- Prvý typ oligarchie predstavuje **zriadenie, kde sa úrady viažu na majetkový odhad, ktorý nie je príliš obmedzujúci**. Je to najmiernejší druh oligarchie. Preto Aristoteles uvádza, že sa blíži k politei, pretože vláda rozhoduje v súlade so zákonmi.
- Druhým typom je ústava, ktorá je v politických právach exkluzívnejšia. Vládnci sú menej početní, ale majetnejší ako v predchádzajúcej ústave. Úradníci sú menovaní na základe pomerne vysokého majetkového odhadu. Ich vláda je však v súlade so zákonom. Úrady môžu byť dopĺňované voľbou, ale aj kooptáciou.
- Tretím druhom oligarchie je **dynastická oligarchia** (*dynasteia*), v ktorej sú úrady dedičné. Ide o vládu mocnej rodiny alebo rodín.
- Štvrtý druh oligarchického zriadenia predstavuje **najextrémnejšia forma oligarchie**, ktorá je podľa Aristotela protikladom k najkrajnejšej demokracii. Ide o dynastickú oligarchiu, v ktorej nevládne zákon, ale úradníci, pričom vládne ešte užšia skupina najbohatších občanov v súkromnom záujme.

6.3.1 Oligarchia – početnosť a hodnoty

Zatiaľ čo pôvodná klasifikácia rozlišovala šesť druhov zriadení, postupne sa Aristotelov rozbor zamerával na usporiadania z hľadiska dominantných spoločenských vrstiev. Pokým na základe pôvodnej klasifikácie založenej na teleologickej metóde predstavovala oligarchia zvrátenú formu vlády niekoľkých, z hľadiska analýzy spoločenských vrstiev Aristoteles rozlišoval v podstate len dve najbežnejšie zriadenia reprezentujúce vrstvu bohatých a chudobných.¹⁵² Zatiaľ čo demokraciu stotožňoval s vládou občanov slobodného pôvodu, oligarchiu stotožnil s vládou majetných. V prípade oligarchie teda považoval za určujúce kritérium skôr majetok než počet tých, ktorí majú politické práva. To sa týka aj otázky, či obec, v ktorej je majetné obyvateľstvo majoritné, možno považovať za demokraciu alebo oligarchiu. Aristotelov záver bol, že vládnucu skupinu v oligarchii predstavuje vrstva najbohatších bez ohľadu na ich počet. Početnosť teda nepovažoval za rovnako

¹⁵² ARISTOTELES: *Politika*, 1291b 12.

dôležitú ako iné princípy. Preto bohatstvo, podobne ako to bolo v aristokracii v otázke cnosti, stotožnil s najdôležitejšou hodnotou, a zároveň aj cieľom vlády.¹⁵³ Keďže sa s bohatou vrstvou mali spájať ušľachtilé vlastnosti, akou je napríklad spoľahlivosť v dodržiavaní zmlúv, Aristoteles medzi druhotné znaky oligarchie zaradil urodzený pôvod a vzdelanie.

6.4 Demokracia

Spomedzi analyzovaných zriadení venoval Aristoteles najväčšiu pozornosť demokracii, ktorá je zhoršenou politeiou. Z hľadiska veľkosti „občianskeho telesa“ ju definoval ako vládu väčšiny, alebo prostého ľudu vo vlastnom záujme. Na rozdiel od politeie, jej cieľom nie je spoločné dobro, ale záujem väčšiny. Preto ani obmedzovanie jednotlivcov alebo menších nemá byť v rozpore s jej cieľmi. Príkladom demokratickej procedúry, ktorá realizuje záujem väčšiny nad jednotlivcami, je ostrakizmus, t. j. črepinový súd. Prostredníctvom tejto procedúry uplatňuje väčšina moc nad jednotlivcami, ktorí pre veľkú popularitu alebo majetok predstavujú pre demokratickú obec skutočnú, alebo len zdanlivú hrozbu. Na základe toho Aristoteles napísal: „...keďže oligarchia je charakterizovaná urodzenosťou, bohatstvom a vzdelaním, zdá sa, že demokracia je opak toho, totiž neurodzenosť, chudoba a nevzdelanosť.“¹⁵⁴

Napriek tomu má demokracia v Aristotelovej klasifikácii ústav mimoriadnu pozíciu. Jednak spomedzi skazených predstavuje najmenej zhoršené zriadenie. Zároveň je jediné, ktoré vďaka uplatňovaniu rovnosti umožňuje priateľské vzťahy, t. j. *filia politiké* medzi občanmi. Pritom práve *filia politiké* predstavuje pre Aristotela určujúci princíp pre vymedzenie usporiadanej vlády.¹⁵⁵

Ďalšími distributívnymi princípmi, na základe ktorých skúmal demokratické zriadenie, sú sloboda, rovnosť, ale aj chudoba ako ekonomické vymedzenie ľudu. Sloboda má v demokracii dve podoby. Jednak je to obmedzená sloboda v medziach občianskych

¹⁵³ MULGAN, R.: *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 92.

¹⁵⁴ ARISTOTELES: *Politika*, 1317 b.

¹⁵⁵ ARISTOTELES: *Etika Nikomachova*, 1161a 4-10.

práv, ktorá sa týka všetkých, ktorí majú slobodný pôvod. V tomto zmysle demokracia predstavuje slobodné zriadenie, v ktorom vládne ľud (*demos*). Inými slovami, demokracia reprezentuje zriadenie, v ktorom nevládne šľachta a ani vrstva najbohatších. Druhou podobou je neobmedzená sloboda, ktorú Aristoteles vymedzil v zmysle „žiť, ako si kto praje“. Také chápanie slobody má viesť k vláde mestskej luzy, ktorá okrem pravidla väčšiny nerešpektuje žiadne zákony alebo obmedzenia.

Pritom demokratické vymedzenie rovnoprávnosti Aristoteles stotožňoval s princípom neobmedzenej rovnosti, ktorá vychádza z presvedčenia o politickej nadradenosti jednoduchšej aritmetickej väčšiny.¹⁵⁶ Pričom extrémne chápanie rovnosti malo vychádzať z predpokladu, že rovnosť v jednom ohľade, napríklad vo veci slobodného pôvodu, odôvodňuje rovnosť aj vo všetkých ostatných ohľadoch.¹⁵⁷ Preto v zhode s týmto princípom by mali byť úrady, pokiaľ je to len možné, prístupné každému občanovi. Z toho dôvodu by dôslednému uplatňovaniu rovnosti malo zodpovedať viac losovanie než voľba, ktorá dáva prednosť rovnosti pred cnosťou, vzdelaním, osobnou vážnosťou alebo pôvodom. Z princípu rovnosti vychádzajú aj demokratické ustanovenia o obmedzeniach funkčného obdobia či obmedzené právo na opätovné menovanie do úradov. Takéto ustanovenia bránia politikom, aby nadobudli neprímeranú moc, prípadne mohli uchvátiť vládu v obci. Na základe toho za typickú demokratickú inštitúciu Aristoteles považoval zhromaždenie občanov (*ekklésia*), kde sa rovnosť uplatňuje v slobodnej diskusii zúčastnených o všetkých otázkach bez ohľadu na vek, odbornosť či vzdelanie.

Pri výskume demokracie Aristoteles vychádzal aj zo štúdia ľudu ako dominantnej spoločenskej vrstvy. Pritom sa jeho rozbor zamerával na jeho ekonomické vymedzenie, na základe ktorého charakterizoval demokraciu ako zriadenie, v ktorom vládnu občania slobodného pôvodu, ktorých možno na základe početnosti označiť ako prostý ľud. Keďže vo väčšine prípadov majoritu tvoria práve nemajetní, Aristoteles chápal demokraciu ako vládu chudobných.

---

¹⁵⁶ MULGAN, R.: *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s.151.

¹⁵⁷ ARISTOTELES: *Politika*, 1280a 24 – 25.

Ak je praktická politika vecou cti, mala by byť podľa Aristotela vykonávaná bez nároku na finančnú náhradu. Pritom považoval účasť na verejnom živote za dobrovoľnú a zároveň čestnú aktivitu, ktorá však vyžaduje dostatok voľného času. Preto ten, kto musí pracovať, aby si zabezpečil živobytie, nemá dostatok času na rozvoj cností, primeraného vzdelania, ani na verejné účinkovanie. Ak práve tí, ktorí žijú z každodennej práce, tvoria v demokratickej obci väčšinu, ako písal Leo Strauss, ich vláda je vždy vládou nevzdelaných.¹⁵⁸ Preto ak má byť zabezpečená adekvátne rovnosť, musí demokratická obec riešiť otázku peňažných náhrad (diét) pre tých, ktorým účasť na zhromaždeniach a súdoch znemožňuje venovať sa svojmu zamestnaniu. Inou otázkou zostáva možnosť verejnej osvety, ktorá je nevyhnutná na to, aby ľud mohol kvalifikovane rozhodovať. V rovnakej miere sa však väčšina musí vyrovnávať s náročnosťou úradnej agendy a rozsahom právomocí.¹⁵⁹ Demokratické inštitúcie sa okrem toho musia zaoberať nezaujmom občanov o participáciu. Pričom tento problém čiastočne riešia opäť peňažné náhrady.

6.4.1 Druhy demokracie

Aristoteles vymedzuje celkovo päť typov demokracie. Znovu ide o škálu zriadení od prechodnej formy medzi politeiou a demokraciou až po najextrémnejšiu formu demokracie.

- Prvým typom je **umiernená demokracia** s prevahou obyvateľstva, ktoré sa zaoberá prevažne poľnohospodárstvom. Táto forma demokracie sa približuje k politei, pretože stav *hoplitov*, t. j. ťažkoodencov, ktorí majú tvoriť jadro vojenskej moci politeie, sa regrutoval práve spomedzi roľníkov. Aristoteles považoval takéto zriadenie za najlepšiu formu demokracie, lebo demokratické princípy sú obmedzené podobne ako politické práva, pretože závisia od majetkového cenzu. Obmedzenia sa súčasne týkajú aj výberu úradníkov, ktorí rozhodujú o verejných záležitostiach, pretože sú volení spomedzi majetnejších alebo

¹⁵⁸ STRAUSS, L.: *Eseje o politické filosofii*. Praha: OIKOYMENH, 1995, s. 34.

¹⁵⁹ BLEICKEN, J.: *Athénská demokracie*. Praha: OIKOYMENH, 2002, s. 289.

z radov urodzených občanov. Okrem toho je vláda v medziach, ktoré stanovuje zákon. Za prednosť tohto zriadenia Aristoteles považoval aj to, že sa občania nezaobierajú len verejným životom. Prevažne poľnohospodárske zamestnanie neposkytuje ani dostatok voľného času na účasť na verejnom živote. Preto nie je politika každodennou záležitosťou väčšiny. Hoci nepokladal vidiecke obyvateľstvo za zvlášť súce pre výkon praktickej politiky, zdôrazňoval ich miernejší či poddajnejší charakter. Naproti tomu, to bolo práve mestské obyvateľstvo, ktorému prisudzoval extrémne chápanie slobody. V obciach, kde prevláda, sa verejný život stáva každodennou záležitosťou ľudu.¹⁶⁰

- Druhá forma demokracie je podobná predchádzajúcej. Na rozdiel od nej však **výber úradníkov nie je obmedzený ani pôvodom, ani odhadom majetku**. Preto právo kandidovať do úradov majú všetci občania. Za spravovanie verejných úradov však nie sú vyplácané žiadne finančné náhrady. Pretože zamestnanie obyvateľstva neposkytuje dostatok voľného času, väčšina občanov nemôže zastávať verejné úrady. Takisto ako v predchádzajúcom prípade je vláda v medziach zákona.
- Tretí druh demokracie je charakterizovaný vcelku **voľným vymedzením občianskych práv**, ktoré prináležia všetkým, ktorí majú slobodný pôvod. Súčasne aj obyvateľstvo má viac mestský ako vidiecky charakter.
- Štvrtý typ je **najextrémnejšia forma demokracie**. Verejné príjmy sa používajú na vyplácanie finančných náhrad za účasť na zhromaždeniach. Prevažuje v nej mestské obyvateľstvo, ktoré väčšinu svojho času venuje účasti na verejných záležitostiach. Navyše v obci nevládne zákon, ale neobmedzené ľudové dekréty.

6.4.2 „Ideálna“ a extrémna forma demokracie

K uvedenej typológii demokratických zriadení na inom mieste pridáva zriadenie, ktoré možno považovať za „ideálnu“ formu demokracie. „Ideálna“ a extrémna demokracia uplatňujú v praxi

¹⁶⁰ Porovnaj ARISTOTELES: *Athénska ústava*, 24.

dva krajné prístupy k princípom rovnosti a slobody. Aristoteles tieto distributívne princípy skúmal tak, že sa ich pokúsil uplatniť v politickej praxi do krajnosti bez obmedzení. Tento postup sa podobá na metódu, ktorú Aristoteles uplatnil v prípade rozboru hodnôt najlepších zriadení. Pokým v prípade „ideálnej“ demokracie aplikoval princíp neobmedzenej rovnosti, sloboda sa v tomto zriadení uplatňuje len v zmysle politických práv, ktoré sú priznané slobodným občanom. Preto možno povedať, že na rozdiel od extrémnej demokracie, je sloboda v obci obmedzená, pretože v nej vládnu zákony. Občania sú rovnoprávni, a preto by sa mali rovnakou mierou podieľať na verejnom živote, t. j. zároveň vládnuť a byť ovládaní. Pritom by nikto nemal mať žiadne výsady ani prednosti. Taká obec je však možná len tam, kde medzi obyvateľmi skutočne nie sú žiadne rozdiely. To však v praxi nie je možné, pretože občania každej obce sa líšia nielen schopnosťami, vzdelaním, majetkom, ale tiež vekom a fyzickými dispozíciami. Preto nemožno dosiahnuť, aby sa v nejakej obci rovnosť uplatňovala takýmto spôsobom. Aristoteles považoval za očividné, že sa obec nemôže skladať len z občanov rovnakého veku, majetku alebo nadania, pretože všetky spoločenstvá sa skladajú z rôznorodých jednotlivcov. Preto konštatoval, že príroda už sama uskutočnila rozdiely tým, že jedni sú mladší a iní starší. Preto je primerané, keď sú jedni ovládaní a druhí vládnu.¹⁶¹ Z toho dôvodu považoval takú obec za najmenej uskutočniteľnú. V reálnej obci nemôže byť nikdy dosiahnutá neobmedzená rovnosť, rovnako ako sa nemôžu všetci rovnakou mierou podieľať na vláde. Dôsledné uplatňovanie tohto princípu vyžaduje, aby boli úrady prístupné každému, pokiaľ je to len možné. Hoci ani obmedzené funkčné obdobie a pravidelná výmena úradníkov nemusí zaručiť dostupnosť úradov pre všetkých – už pre počet občanov, ktorí by sa mali takto striedať.

V prípade extrémnej formy demokracie Aristoteles skúmal neobmedzenú vládu väčšiny, ktorá dôsledne uplatňuje princíp neobmedzenej slobody, ktorý vymedzil ako „žiť, ako si kto praje“. Neobmedzené uplatňovanie tohto princípu zároveň vyžaduje, aby boli zákony podriadené vôli väčšiny. Paradoxom slobody je, že vedie

---

¹⁶¹ ARISTOTELES: *Politika*, 1332b 16 – 23.

k potlačovaniu menších alebo vrstiev obyvateľstva. Miesto zákonov nahrádzajú neobmedzené ľudové dekréty, v ktorých úradníci sledujú len záujmy najchudobnejších a potlačujú práva bohatších občanov, prípadne ich vyvlastňujú.¹⁶² Krajná demokracia je obdobou extrémnej formy tyranie, pretože ľud je ľahko ovplyvniteľný demagógmi, podobne ako tyran pätolizačmi, ktorí mu pochlebujú. Preto sa demagógovia snažia populárnymi riešeniami získať moc nad verejnosťou. Také zriadenie možno považovať za zmes tyranie a demokracie, pretože jej vláda sa nachádza v napätí medzi neobmedzenými rozhodnutiami demagógov a verejnou mienkou. Neobmedzená sloboda teda vedie k extrémnej neusporiadanosti obce. Na základe toho zostáva otázkou, do akej miery je takéto zriadenie vôbec usporiadané, keďže vo všetkom panuje svojvôľa. Uvedené skúmanie demokratických princípov viedlo Aristotela k záveru o ich rozpornosti. To je súčasne dôvod, prečo odmietol stotožniť demokraciu s najlepším zriadením. Protichodnosť princípov slobody a rovnosti ho súčasne viedlo k zdôrazneniu úlohy usporiadanej ústavy a politickej praxe pre uskutočnenie primeraného života. Súčasne pre zachovanie občianskeho poriadku zdôrazňoval potrebu súladu politických princípov a ľudskej prirodzenosti. Zatiaľ čo dôsledné uplatnenie aritmetickej (resp. neobmedzenej) rovnosti je v rozpore s charakterom obce ako spoločenstva rôznorodých občanov, uplatnenie neobmedzenej slobody vedie k zriadeniu, ktoré je porovnateľné s extrémnou tyraniou, pretože prenasleduje a utláča najlepších občanov. Aristoteles považoval neobmedzenú vládu za extrémnu. To sa týka nielen vlády ľudu. Práve obmedzená vláda a zákonný poriadok predstavujú rámec, ktorý má byť základným predpokladom primeraného zriadenia. Paradoxom vlády, ktorá uplatňuje princíp neobmedzenej slobody, je skutočnosť, že nemôže dosiahnuť žiadany cieľ „žiť, ako si kto praje“, pretože taký princíp ohrozuje samotné predpoklady usporiadaného života.

---

¹⁶² Sartori upozorňuje na skutočnosť, že klasická demokracia má tendenciu k vyčerpaniu zdrojov obce. Zdá sa, že to sa v najvyššej miere prejavuje práve v zriadení, ktoré Aristoteles charakterizuje ako extrémnu demokraciu. SARTORI, G.: *Teória demokracie*. Bratislava: Archa, 1993, s. 284.

7 Najlepšie zriadenie (aristé politeia)

Ako bolo uvedené v predchádzajúcej časti, Aristoteles konštatoval vzájomnú spätosť politického a morálneho poriadku obce. Práve na prípade najlepšieho zriadenia (*aristé politeia*) analyzoval možnosť uskutočnenia cieľov ľudského života, spoločného dobra, cnosti, a spravodlivosti. Práve obec s najlepším usporiadaním by mala dosiahnuť takéto ciele: „Je teda jasné, že najlepšia musí byť tá ústava, podľa ktorej poriadku každý môže najlepšie konať a blažene žiť.“¹⁶³ Inými slovami, najlepšia ústava rieši problém, aká obec umožňuje najzdiaľadcejší život a spravodlivé usporiadanie spoločnosti.

Aristoteles nepovažoval najlepšie zriadenie za vzdialený či nedosiahnuteľný ideál, v ktorom by sa uskutočňovalo dokonalé dobro alebo idea dokonale spravodlivej obce.¹⁶⁴ Preto chápal rozbor princípov najlepšej ústavy ako praktickú súčasť skúmania politiky. Skutočnosť, že situácia, keď sa zrelým zákonodarcom naskytne možnosť založiť obec s najlepšou ústavou, je ojedinelá, pre neho nepredstavovala dostatočný dôvod na to, aby odmietol úvahy o takom poriadku. A pretože si uvedomoval, že najlepšie zriadenie ovplyvňujú mnohé predpolitické predpoklady, domnieval sa, že založiť obec s takou ústavou je zriedkavé, ale za určitých šťastných okolností uskutočniteľné. Ak každá spoločnosť odráža vo svojom poriadku typ ľudí, ktorí ho vytvárajú,¹⁶⁵ treba mať na zreteli, že adekvátnosť zriadenia pre konkrétnu obec je závislá od dosiahnutej úrovne rozvoja obyvateľstva či od prevahy ľudí určitého druhu.¹⁶⁶

7.1 Najlepšie zriadenie a problém nedokonalosti

Hoci sa kritici koncepcie najlepšieho zriadenia koncentrujú zväčša na Platónovu *Ústavu*, úvahy o najlepšom zriadení bývajú všeobecne považované za utopické či totalitné. Pritom sa pri

¹⁶³ ARISTOTELES: *Politika*, 1324a.

¹⁶⁴ GADAMER, H.-G.: *Idea Dobra medzi Platónem a Aristotelem*. Praha: OIKOYMENH, 1994, s. 105.

¹⁶⁵ VOEGELIN, E.: *Nová veda o politice*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000, s. 55.

¹⁶⁶ STRAUSS, L.: *Eseje o politické filosofii*. Praha: OIKOYMENH, 1995, s. 31.

kritike tejto koncepcie zdôrazňujú najmä tie aspekty, ktoré možno charakterizovať ako autoritárske.¹⁶⁷

Povaha Aristotelovho myslenia však bola, ako píše Mulgan, antiutopistická, pretože bol doma skôr pri útokoch na ideálny štát než pri jeho konštruovaní.¹⁶⁸ Pri bližšom porovnaní idey najlepšej ústavy a utopických ideológií možno upozorniť na niekoľko podstatných rozdielov. Koncepciu najlepšieho zriadenia nemožno považovať za klasickú paralelu novodobých revolučných ideológií, pretože sa v nej Aristoteles nezaoberal zmenou ľudskej nedokonalosti. Cieľom najlepšej ústavy nie je ani ukončenie utrpenia ľudskej existencie, ako je to v prípade novovekých chiliastických ideológií. Dokonca aj v Platónovej Ústave je politické usporiadanie zaťažené osobnými nedostatkami jej obyvateľov. Naproti tomu utópia, s ktorou sa idea najlepšieho zriadenia často spája, predstavuje koncepciu, ktorá zo svojej štruktúry vypúšťa ľudskú nedokonalosť ako dôležitú súčasť reality.¹⁶⁹ Z toho dôvodu nemožno myšlienku najlepšieho zriadenia považovať za vedomý rozchod zo skutočnosťou.¹⁷⁰ Naopak, práve Aristotelov rozbor morálnej skazenosti je úzko spätý so štúdiom politickej neusporiadanosti extrémnych zriadení. Pritom je žiadostivosť po politickej moci ako zdroj neusporiadanosti prirovnávaná k opitosti alebo snovej realite ako paralele tohto rozchodu.

Okrem toho najlepšie zriadenie nepredstavuje ani politický program, ktorý by mal zavrieť dejiny, pretože Platón, rovnako ako Aristoteles, si uvedomoval, že aj najlepšia ústava časom nevyhnutne podľahne rozvratu. Založenie najlepšej obce teda nemá podľa Voegelina žiadny vplyv na skutočnosť zakúšanú ako pohyb od nedokonalosti k dokonalosti. Aristotelove úvahy o najlepšom zriadení teda nie sú úvahami o dokonalom či ideálnom politickom poriadku, ktoré by ignorovali medze politiky a ľudskej

---

¹⁶⁷ Pozri POPPER, K. R.: *Otvorená spoločnosť a její nepřítel*. Praha: OIKOYMENH, 1994, s. 86.

¹⁶⁸ MULGAN, R.: *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 124.

¹⁶⁹ VOEGELIN, E.: *Kouzlo extrému*. Praha: Mladá fronta, 2000, s. 115.

¹⁷⁰ Porovnaj VOEGELIN, E.: *Vzpomínky na život a filosofii*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1998, s. 131.

prirodzenosti.¹⁷¹ Jeho koncepcia najlepšieho zriadenia skôr skúma pôsobenie menšiny rozvážnych a masy nerozvážnych, ktorých nepochybne nemožno považovať za dokonalých.¹⁷²

7.1.2 Aristotelova kritika Platónovej Ústavy

I keď Aristoteles podobne ako Platón rozvíjal koncepciu najlepšieho zriadenia, zároveň bol kritický voči jeho záverom, pretože jeho riešenie nevedie k dobrému životu. V Aristotelovej kritike sa navyše odráža celková koncepcia jeho praktickej filozofie, ktorá nevedie k úvahám o takej obci, ktorá by sa vymykala tradičnému usporiadaniu helénskych mestských štátov.

Keďže Platón videl príčinu rozbrojov v rozpore medzi verejným a súkromným záujmom, považoval za najlepšie riešenie reguláciu súkromného záujmu. Preto navrhol odstrániť súkromné vlastníctvo a rodinu, ktoré by mal nahradiť spoločný majetok, spoločné ženy a verejná výchova. Taká regulácia mala zosúladiť súkromný a verejný záujem. Avšak výsledkom zmien podľa Aristotela by nebol dobrý život, pretože zrušenie súkromného vlastníctva a rodiny predstavujú prekážku rozvoja občianskych cností a vzájomných vzťahov medzi občanmi. Aristoteles na rozdiel od Platóna nepovažoval za príčinu konfliktov rôznorodosť jednotlivých častí obce. Z toho dôvodu odmietal takú spoločenskú jednotu, ktorá by vyžadovala zrušenie rodiny a súkromného vlastníctva. Súčasne konštatoval, že Platónovo neprirodené opatrenie nebude brániť vzniku spoločenských konfliktov, ale ich bude prehlbovať. Práve rôznorodosť častí obce prispieva podľa Aristotela k uskutočneniu takých cieľov, akými sú napríklad hospodárska sebestačnosť a politická samostatnosť.¹⁷³ Preto príčinu spoločenských konfliktov nevidel len v existencii súkromného

---

¹⁷¹ Levy, podobne ako Voegelin, upozorňoval na jedinečnú povahu moderných ideológií, ktorých cieľom je uskutočnenie postpolitického poriadku, ktorý má riešiť problémy ľudskej nedokonalosti. LEVÝ, D. J.: *Politický řád*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993, s. 130.

¹⁷² VOEGELIN, E.: *Kouzlo extrému*. Praha: Mladá fronta, 2000, s. 133.

¹⁷³ Pozri VOEGELIN, E.: *Plato and Aristotle. Order and History. Vol. Three*. Baton Rouge and London: Louisiana State University Press, 1995, s. 321.

záujmu, ale skôr kládol dôraz na vplyv ľudskej nenásytlosti. Netreba teda vyrovnáť majetok, ale skôr mierniť žiadostivosť.¹⁷⁴ Navyše z rovnakých častí nemôže vzniknúť žiadna obec. Ani rôznorodosť funkcií častí obce neznamená nesúrodosť princípov. Platónov pokus odstrániť rôznorodosť záujmov tým, že sa časti znivelizujú, môže zničiť aj samotnú obec. Navyše nezamýšľaným dôsledkom zrušenia rodiny a spoločného majetku, bude vzájomné odcudzenie medzi občanmi. Také ciele podľa Aristotela sledujú skôr tyranie.¹⁷⁵ Obec, ktorá zasahuje do rodinných zväzkov a súkromného majetku, oslabuje príbuzenské a priateľské vzťahy, ktoré oživujú kvalitu verejného života a jednotlivosťou umožňujú orientovať sa na vyššie ciele ako len prežitie. Zrušenie súkromného vlastníctva a rodiny tiež zabráni rozvoju cností, akými sú napríklad zdržanlivosť, ktorú Aristoteles spája s rodinným životom, a veľkodušnosť, ktorá vyžaduje aj určité materiálne dobrá. Opatrenia, ktorých cieľom sú spoločné ženy a deti, teda ničia príbuzenskú lásku, čo povedie k surovosti a telesnej neviazanosti občanov. Navyše Aristoteles sa nedomnieval, že by bolo možné dosiahnuť ciele politiky bez priateľstva a príbuzenských vzťahov, pretože priateľstvo (*filia*) považoval za najväčšie dobro pre obec.¹⁷⁶ Preto zdôrazňoval, že politické usporiadanie, ktorého cieľom je dobrý život, nemôže verejný život redukovat' len na formálne vzťahy, pretože obec, ktorá vedie občanov k trvalému šťastiu, má mať charakter priateľského spoločenstva (*filia politiké*). Sledujúc pôvod obce v príbuzenstvách, v rodinách a v ostatných sociálnych formách zdôrazňoval, že obec je „dielom priateľstva, lebo priateľstvo je slobodné rozhodnutie spoločne žiť“.¹⁷⁷

¹⁷⁴ KŘÍŽ, A.: Úvod. In: ARISTOTELES: *Politika*. Praha: Nakladatelství Petr Rezek, 1998, s. 19.

¹⁷⁵ Voegelin uvádza, že Platónov antropologický princíp ako základ politiky bol paradoxne na tomto mieste obraňovaný Aristotelom proti Platónovi. VOEGELIN, E.: *Plato and Aristotle. Order and History. Vol. Three*. Baton Rouge and London: Louisiana State University Press, 1995, s. 323.

¹⁷⁶ ARISTOTELES: *Politika*, 1262b 7.

¹⁷⁷ Tamže, 1280b 38 – 39.

7.2 Zriadenie ako morálny poriadok obce

Problém uskutočnenia najlepšej obce nesúvisí len s otázkou, či tí, ktorí vládnu, skutočne sledujú záujem celku. Preto sú pre charakter najlepšieho zriadenia kľúčové morálne kvality zákonodarcov. Rovnako je na mieste otázka, či sú tí, ktorí majú občianske práva, politicky spôsobilí. Ani najlepšie politické usporiadanie teda nepredstavuje formu vlády, ktorú by bolo možné uskutočniť bez ohľadu na povahu občanov. Aristoteles tak skúma možnosti usporiadania, ktoré umožňuje občanom primeraný rozvoj. Keďže ústavy existujúcich obcí nie sú v súlade s prirodzenou spravodlivosťou, vo väčšine obcí existuje napätie medzi charakterom zákonov a možnosťou dosiahnuť trvalé šťastie. Ani najlepšie politické usporiadanie teda nemení nič na skutočnosti, že politická sloboda je výsledkom občianskeho a morálneho rozvoja.

7.2.1 Zákony a občianske cnosti

Z uvedených dôvodov Aristoteles skúmal cnosť lojálneho občana. Pri jeho bližšom rozbere sa pridržal vymedzenia prostredníctvom všeobecne prijímanej mienky. Pritom lojálneho občana vymedzil ako toho, kto dodržiava zákony. Preto možno konštatovať, že v skutočnosti neexistuje občan bez bližšieho určenia, pretože to, čo znamená dobrý občan, závisí výlučne na zákonoch.¹⁷⁸ Táto skutočnosť sa najzreteľnejšie prejavuje v zákonoch extrémnych zriadení, ktoré vyžadujú od občanov nečestné, ohavné alebo otrocké konanie. Povahu uvedeného problému vystihol Leo Strauss, keď napísal, že lojálny občan Tretej ríše by nebol v mnohých štátoch považovaný za skutočne dobrého občana.¹⁷⁹ Aj z tohto príkladu je zrejmé, že chápanie občianskych cností sa môže zásadne líšiť od poňatia cností dobrého človeka. Skutočná cnosť teda vyžaduje viac než občiansku lojalitu. Bude sa skôr prejavovať ako odvaha proti pokušeniu uprednostňovať pôžitok pred verejným záujmom.¹⁸⁰

¹⁷⁸ STRAUSS, L.: *Eseje o politické filosofii*. Praha: OIKOYMENH, 1995, s. 32.

¹⁷⁹ Tamže.

¹⁸⁰ GADAMER, H.-G.: *Idea Dobra mezi Platónem a Aristotelem*. Praha: OIKOYMENH, 1994, s. 45.

Aristoteles sa domnieval, že napätie medzi charakterom zákonov a snahou o všestranný rozvoj je prítomné vo všetkých ústavách s výnimkou tej najlepšej. Zatiaľ čo v takej ústave je občianska cnosť totožná s cnosťou riadneho človeka, v ostatných o nich nemožno hovoriť bez bližšieho konkretizovania. V skazených ústavách sa konflikt medzi úsilím o rozvoj a povahou zákonov vyostruje. Preto je vymedzenie cnosti zrelého muža len na základe dodržiavania zákonov, napríklad Tretej ríše, nedostatočné. Navyše v mnohých zriadeniach je úsilie o morálny rozvoj ako uskutočnenie ľudského potenciálu považované zo strany predstaviteľov vládnej moci, alebo aj spoluobčanov, za nezákonné, rozvratné alebo bezbožné. Preto je morálny rozvoj občanov možný len v takých zriadeniach, kde nie sú podrobení perzekúcii.¹⁸¹ Práve preto sa cnosť lojálneho občana a dobrého človeka zhoduje len v najlepšom zriadení, kde je dobro zriadenia a dobro človeka v súlade. Dokonca možno povedať, že v takej obci netreba od riadneho občana požadovať, aby bol aj dobrým človekom.¹⁸² Taká zhoda je podľa Aristotela možná práve preto, že ciele občanov a obce sú totožné.

7.2.2 Najlepšie zriadenie a verejná výchova

Ak je cieľom výchovy osvojovanie hodnôt, mala by byť výchova v najlepšej obci v súlade s princípmi ústavy. Preto sa Aristoteles domnieval, že charakter výchovy má vplyv aj na podobu konkrétneho politického usporiadania. Rozvoj občianskych cností tak vyžaduje jednak verejnú výchovu, ale aj prísny dohľad. Aristoteles sa nedomnieval, že by sa ľudia mohli stať lepšími bez toho, aby sa zákonodarca zaoberal otázkou, ako ich možno viesť k takému cieľu. Ak je možné podnietiť mravný rozvoj občanov, je úlohou zákonodarcov zabezpečiť primeranú výchovu. Pritom Aristoteles považoval za samozrejmé, že v najlepšej obci bude okrem najlepších zákonov potrebná aj najlepšia výchova. Vládnci by mali preto zabezpečiť, aby v obci dominovali občania, ktorí

---

¹⁸¹ VOEGELIN, E.: *Nová veda o politice*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000, s. 57.

¹⁸² JINEK, J.: *Obec a politično v Aristotelově myšlení*. Praha: OIKOYMENH, 2017, s. 458.

podporujú politické zriadenie. Práve adekvátne verejná výchova má viesť k lojalite občanov. Z toho dôvodu Aristoteles nepovažoval za správne ponechať úlohu, ktorá sa týka politickej stability, v súkromných rukách: „*A keďže účel každého štátu je jeden, aj výchova musí byť len jedna a tá istá pre všetkých, a aj starostlivosť o ňu musí byť spoločná a nie súkromná ako teraz, kde sa každý súkromne stará o svoje deti a súkromne ich učí tomu, čo sa mu práve zdá dobrým.*“¹⁸³

Možno povedať, že v otázke verejnej výchovy sa Aristoteles vrátil k problému jednoty hodnôt. Ako sme už písali vyššie, Platón sa tento problém pokúsil riešiť v *Ústave* nielen verejnou výchovou, ale aj striktnou štátnou reguláciou. Aristoteles zdôrazňoval práve úlohu výchovy, ktorá má viesť nielen k vzdelaniu, ale aj k formovaniu občianskych cností. Preto rozhodujúci podiel na občianskej zhode má mať spoločné chápanie hodnôt, ktoré má zabezpečiť práve verejná výchova. Pričom nemá byť zameraná len na to, čo sa považuje za užitočné a nevyhnutné pre praktický život, ale má sa týkať aj ušľachtilého a krásneho.¹⁸⁴ Ak by vzdelávanie slúžilo len k nevyhnutným potrebám a praxi a občania by boli vychovávaní len pre vojenské umenie, ako napríklad Spartánci, potom by zdokonaľovanie nebolo možné.¹⁸⁵

Pre Aristotela predstavuje voľný čas cieľ ľudského úsilia, ktorý zrelý človek využíva na sebazdokonaľovanie. Voľný čas však nemá byť určený len na oddych. Život v najlepšej obci má byť organizovaný takým spôsobom, aby sa jednotlivci mohli zdokonaľovať.¹⁸⁶ Hoci Aristoteles hodnotu vzdelanosti spájal predovšetkým s aristokraciou, zdá sa, že jeho úvahy vychádzali z predpokladu, že práve príslušníci tejto vrstvy boli vzdelanejší než ostatní občania. Práve verejná osveta, ktorá zabezpečuje vzdelanie aj pre tých, ktorí nemajú dostatok prostriedkov, môže podnietiť občiansky rozvoj obce. Táto skutočnosť zároveň ovplyvňuje výber spôsobilých zákonodarcov. Kým však bude vzdelanie súkromnou záležitosťou, zostane aj výber politiky spôsobilých privilégiom predovšetkým majetnejšej vrstvy.

¹⁸³ ARISTOTELES: *Politika*, 1337a.

¹⁸⁴ ARISTOTELES: *Politika*, 1338b 1 – 4.

¹⁸⁵ VOEGELIN, E.: *Plato and Aristotle. Order and History. Vol. Three.* Baton Rouge and London: Louisiana State University Press, 1995, s. 355.

¹⁸⁶ Tamže.

Verejná výchova však môže prekonať takéto obmedzenie výberu najlepších. Ak je najlepšie zriadenie definované vládou rozvážnych zákonodarcov, bude to podľa Aristotela práve vzdelanie, ktoré umožní etablovanie politickej spôsobilkej vlády. Inými slovami, verejná výchova môže zabezpečiť vládu najschopnejších bez rozdielu majetku a ovplyvniť problém zlučiteľnosti voľného času a zamestnania občanov v prospech najschopnejších.

7.3 Politeia

Ako sme už uviedli, Aristoteles sa nedomnieval, že by bolo možné, aby najlepšia ústava vznikla bez primeraných vonkajších predpokladov. Naopak, takú obec je možné založiť len vtedy, ak tomu neprekážajú žiadne vonkajšie okolnosti. Založenie najlepšej obce teda okrem rozvážnych zákonodarcov a morálneho rozvoja obyvateľstva vyžaduje aj prítomnosť vhodných vonkajších podmienok. Keďže Aristotelove úvahy rešpektujú reálne možnosti politického poriadku, jeho výskum viedol k úvahám o takej obci, ktorú možno založiť aj bez zvláštnych predpokladov a šťastných okolností: „lebo urodzenosť a cnosť je len u máloktorých, kým to, čo rozhoduje v týchto ústavách, býva u väčšiny; urodzených a dobrých nie je viac ako sto, naproti tomu bohatých (a chudobných) je všade mnoho.“¹⁸⁷ Z toho dôvodu sa Aristoteles zameral na takú ústavu, ktorá by mohla byť etablovaná vo väčšine obcí. Relatívne najlepšia ústava by mala zabezpečiť mierny život, ktorému by neprekážali žiadne vonkajšie okolnosti. Zároveň by pri výbere zákonodarcov nemala rozhodovať cnosť presahujúca sily obyčajného človeka, ani vzdelanie, ktoré vyžaduje prirodzené nadanie a príhodné vonkajšie okolnosti, ale taký život, ktorý môže viesť väčšina.

Keďže mnohé okolnosti obmedzujú možnosť založenia obce s najlepším zriadením, z praktického hľadiska predstavuje najlepšia ústava skôr okrajovú agendu politiky. Aristoteles si uvedomoval, že je potrebné preskúmať aj princípy takeého zriadenia, ktoré by bolo možné uskutočniť. Preto aj napriek úpornej snahe nebude pre väčšinu možné, aby založili obec s najlepším politickým zriadením.

---

¹⁸⁷ ARISTOTELES: *Politika*, 1302a.

Preto Aristoteles konštatoval: „Netreba totiž uvažovať len o najlepšej ústave, ale aj o mozgnej a takej, ktorá je pomerne ľahká a všade sa dá uskutočniť.“¹⁸⁸ Pre založenie takej obce už nebudú potrebné žiadne zvláštne okolnosti ani šťastná náhoda.

Zdá sa, že Aristotelov väčší teoretický záujem o demokraciu a oligarchiu bol podnietený rozpornosťou v triedení a vymedzovaní konkrétnych zriadení. Okrem toho sa v priebehu rozboru ukázala modelová symetrická typológia ústav ako neudržateľná, či skôr nepraktická. To sa vo väčšej miere odrazilo v štúdiu politeie a aristokracie. Rozlíšenie konkrétnych aspektov týchto zriadení ukázalo, že tieto ústavy možno do určitej miery považovať za zmiešané zriadenia s prvkami oligarchie a demokracie. Okrem toho sa ako pomerná výhoda zmiešaných zriadení Aristotelovi javila značná frekventovanosť demokracie a oligarchie. Keďže tieto zriadenia boli najbežnejšie v helénskych mestských štátoch, pre zriadenie, ktoré bude uplatňovať zmes ich princípov, nebudú potrebné komplikované inštitucionálne zmeny.

7.3.1 *Politeia ako vláda najlepších*

Dalo by sa povedať, že Aristoteles pripisoval politei lepšie stránky demokracie. Politeiu, respektíve timokraciu, Aristoteles najskôr vymedzil ako vládu mnohých alebo väčšiny v spoločnom záujme. Na základe toho by bolo možné charakterizovať politeiu ako zriadenie, ktorého občianske teleso (*politeuma*) tvoria mnohí rozvážni. To by však znamenalo, že distributívnym princípom, ako aj cieľom vlády bude cnosť, rovnako ako v prípade aristokracie. Navyše jej klasifikáciu neuľahčuje ani fakt, že Aristoteles v mnohých ohľadoch podrobnejšie nerozlíšil medzi inštitucionálnymi aspektmi týkajúcimi sa politeie a aristokracie.¹⁸⁹

Je však celkom možné, že sa vlastne ani nesnažil o striktné odlíšenie týchto zriadení, pretože v zriadeniach, ktoré možno charakterizovať ako zmiešané, existujú v praxi odchýlky. Keďže Aristoteles konštatoval, že predmetom jeho náuky nie sú jednotlivosti toho

¹⁸⁸ Tamže, 1288b.

¹⁸⁹ ARISTOTELES: *Politika*, 1307a 6 – 20.

druhu, ako sú konkrétne ústavy, je možné, že jeho záujem o klasifikáciu zriadení nejde do podrobností, ktoré nepovažoval z hľadiska teórie za relevantné. Preto konkrétne problémy týkajúce sa zriadení necháva otvorené, alebo ich prenecháva na politickú prax. Navyše Aristoteles neskôr spochybnil možnosť vymedzenia politeie ako zriadenia, v ktorom vládnu mnohí cnostní, prípadne pripustil možnosť menej striktného určenia cnosti. Vymedzenie politeie ako zriadenia, v ktorom vládnu cnostní, sa pri bližšom skúmaní javí ako nerealistické. A tak Aristoteles konštatoval, že cnostných býva v obci spravidla menšina. Pritom musel s poľutovaním pripustiť, že v žiadnej z helénskych obcí jeho doby sa nenájde ani stovka ľudí, ktorí by mohli vytvoriť vládnuce jadro takej spoločnosti.¹⁹⁰ Súčasne sa domnieval, že väčšina občanov nedosiahne skutočné cnosti už pre nezlučiteľnosť zamestnania a voľného času, ktorý je rovnako dôležitý aj pre verejnú angažovanosť.¹⁹¹ A tak zatiaľ čo je v politei občianska participácia vecou cti, demokracie problém nezlučiteľnosti zamestnania a občianskej participácie riešia finančnou náhradou pre tých, ktorí sú odkázaní na príjem zo svojho zamestnania. Účasť na verejnom živote, ktorej individuálnym cieľom je česť jednotlivca, je preto pre väčšinu nezlučiteľná s každodennými povinnosťami či zamestnaním.

Z toho dôvodu Aristoteles konštatoval, že väčšina môže dosiahnuť nanajvýš vojenskú zdatnosť. Preto sa zameril na vzťah medzi vojenskými povinnosťami a rozvojom občianskych práv. Na základe toho Aristoteles charakterizoval politeiu ako vládu, kde sa na verejnom živote podieľajú občania, ktorí sú schopní niesť bremeno občianskych povinností tým, že si na vlastné náklady zaobstarajú zbroj. Na základe toho Aristoteles vymedzil politeiu ako zriadenie, ktorej jadro brannej moci tvoria ťažkoodenci (*hopliti*). Avšak ani takéto vymedzenie nezahŕňa príslušníkov všetkých spoločenských vrstiev, pretože taká povinnosť vyžaduje nemalé materiálne náklady. Preto aj bremeno vojenskej služby bude schopná niesť nanajvýš stredná vrstva.

---

¹⁹⁰ Porovnaj VOEGELIN, E.: *Nová veda o politice*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000, s. 58.

¹⁹¹ Pozri tiež STRAUSS, L.: *Obec a člověk*. Praha: OIKOYMENH, 2007, s. 44.

7.3.2 Politeia ako zmiešaná ústava

Hoci sa klasifikácia politeie kvôli početnosti občanov Aristotelovi z hľadiska zdatnosti javila ako menej realistická než v prípade kráľovstva alebo aristokracie, ani rozbor týchto zriadení nebol celkom bez problémov. Z toho dôvodu sa Aristoteles pri vymedzení politeie ako zmiešaného zriadenia vrátil k otázke, aký spôsob života možno považovať za relatívne najlepší, ak by sa do úvahy nemali brať otázky cnosti, ale iné predpoklady. Keďže sa pri vymedzení občianskeho telesa z hľadiska cnosti potýkal s ťažkosťami, pri charakterizovaní relatívne najlepšieho života sledoval vymedzenie umiernenej vlády, ktorá sa javí realistickejšia ako etablovanie obce skutočne cnostných. Na základe toho Aristoteles vymedzuje umiernené zriadenie ako stred medzi krajnosťami dvoch prevládajúcich, hoci zhoršených zriadení. Také zriadenie má súčasne vychádzať z hodnôt, ktoré sú stredom medzi princípmi, ktoré priradil oligarchii a demokracii. Preto mala politeia spájať lepšie stránky oboch zriadení. Podobne to má byť aj v prípade dominancie spoločenských vrstiev. Keďže oligarchia a demokracia reprezentujú vrstvy bohatých a chudobných, politeia má byť zriadením, v ktorom bude prevládať stredná vrstva. Aristoteles teda prešiel od rozboru princíпов, ktoré sú v konflikte s politickým poriadkom, k analýze kladných stránok týchto zriadení. Na základe toho konštatoval, že demokratický princíp rovnosti nie je v kolízii s priateľstvom a so svornosťou (*homonoioiu*) občanov. Prípadne zvažoval, či väčšina, z ktorej žiadny jednotlivec nie je cnostným mužom, predsa len nemôže byť vo svojom celku lepšia ako najlepší jednotlivci.¹⁹² Podobne rozoberal kladné stránky majetnej vrstvy, akými sú urodzenosť a vzdelanosť. Na základe toho by mala politeia predstavovať zriadenie, ktoré primeraným spôsobom spája princípy rovnoprávnosti pre tých, ktorí sú rovní podľa hodnoty, a nerovnosti pre tých, ktorí sa odlišujú. Takýto pomer princíпов mal zabezpečiť primeranú distributívnu spravodlivosť. A tak pokým je majetná vrstva zvyknutá despoticky zaobchádzať so svojimi otrokmi a má tendenciu byť panovačná, chudobní zase nie sú zvyknutí vládnuť. Stredná vrstva má mať podľa Aristotela bližšie k obom

¹⁹² ARISTOTELES: *Politika*, 1281b 1 – 20.

krajnostiam a tak môže zabezpečiť väčšiu stabilitu obce, pretože jej príslušníci nebudú ani príliš poddajní, ani despotickí. Aristoteles tak konštatoval vzájomnú spätosť politickej stability a majetkovej nerovnosti.¹⁹³ Vláda strednej vrstvy má byť schopná zabrániť, aby sa obec priklonila k jednému alebo k druhému z extrémov.¹⁹⁴

---

¹⁹³ Pozri BLEICKEN, J.: *Athénska demokracie*. Praha: OIKOYMENH, 2002, s. 422.

¹⁹⁴ Pozri DUDÁŠ, C.: *Problém rovnosti*. Košice: Verbum, 1946, s. 85.

8 Nestabilita a príčiny politickej neusporiadanosti

Úvahy o stabilite, príčinách zmien ústav a spôsoboch ich zachovania nadväzujú na rozbor politického poriadku. Zatiaľ čo v predchádzajúcich analýzach predstavovalo rámeč úvah najlepšie, či relatívne najlepšie politické usporiadanie, v tomto prípade je skúmanie zamerané na rozbor politickej neusporiadanosti a nestability. Zároveň možno povedať, že tieto otázky majú tesnejší vzťah k politickej praxi. Úvahy o zmenách ústav a ich spôsoboch zachovania viedli k rozboru zriadenia, ktoré sa vyznačuje relatívne veľkou stabilitou.

Z predchádzajúcich rozborov politického poriadku vyplýva, že Aristoteles považoval za najčastejšiu príčinu politickej nestability (*stasis*) súperenie medzi oligarchickým a demokratickým chápaním spravodlivosti, pričom nestabilita mala vznikať aj ako dôsledok neprimeraného politického súperenia, ktoré presahovalo adekvátnu mieru či zákonnosť. Zo spomenutým súvisia ďalšie príčiny neusporiadanosti obce, akými sú nespravodlivosť, nezákonnosť a nespokojnosť obyvateľstva. Medzi príčiny nepokojov tiež zaradil subjektívne pociťovanú nespravodlivosť, ktorá môže byť dostatočným dôvodom straty lojality. Podobný účinok môže mať aj neúmerná nadradenosť častí obce vo vzťahu k ľudu, čo môže viesť k zmene zriadenia na monarchiu alebo oligarchiu. To je súčasne dôvod, prečo Aristoteles v záujme zachovania demokratického zriadenia celkom prekvapivo ospravedlňoval ostrakizmus.

Nepokoje však môže spôsobovať tiež neúmerný rast určitej spoločenskej vrstvy, neprimerané volebné súperenie či vzájomná odlišnosť jednotlivých častí obce. Medzi príčiny tohto druhu Aristoteles zaradil napríklad kmeňové rozdiely v rámci jednej obce. Odlišnosť častí sa týka aj prípadov obcí, ktoré pozostávajú z občanov z rôznych miest, alebo ich založili občania z viacerých miest. Takéto rozdiely sa môžu premietnuť do vnútorných politických bojov.

Ako sme už uviedli, Aristoteles sa domnieval, že cieľom verejnej výchovy má byť jednota a lojalita obyvateľstva. Naproti tomu môže vstúpanie hodnôt zhoršených zriadení viesť k politickej

nestabilite.¹⁹⁵ Na základe toho Aristoteles konštatoval, že demokratickému zriadeniu prospieva menej rovnosti vo výchove, podobne ako v oligarchii vyučovanie demokratických princípov. Pritom treba rozlišovať, ktoré politické princípy alebo procedúry zriadenie udržujú a ktoré ju, naopak, vedú k nestabilite. Všeobecne možno povedať, že to nie je ani neobmedzená sloboda, rovnako ako neadekvátne zaobchádzanie s občanmi. Aj v tomto prípade Aristoteles vyzdvihoval primeraný pomer uplatňovaných princípov. Ani násilie, útlak či teror nevedú k upevneniu stability obce. Naopak, hlavný princíp, ktorý treba brať pri ochrane poriadku na zreteľ, je prevaha občanov, ktorí podporujú vládu nad tými, ktorí sú nelojálnymi. Preto najlepší spôsob, ako udržať stabilitu zriadenia, je získať si dobrým zaobchádzaním podporu obyvateľstva.

Na základe toho by sa vládnuci mali zdržiavať prejavov bezbožnosti a skazenosti. Aj tyrani by mali prinajmenšom predstierať cnosti a úctu k verejnému majetku. Aristoteles pritom považoval za istejšie, ak vláda s poddanými nezaobchádza len zdanlivo dobre. Pritom zostáva otázkou, či aj po zmiernení extrémov možno stále hovoriť o demokracii alebo o oligarchii, pretože navrhované opatrenia povedú skôr k menej extrémnemu či k zmiešanému zriadeniu. Dalo by sa povedať, že Aristotelove úvahy teda nevedú k zachovaniu skazených zriadení, ako by sa to mohlo na prvý pohľad javiť, ale ku zdôrazneniu významu stability v zmiešaných ústavách a obmedzenej vlády.

8.1 Nestabilita tyranie

Tyraniu považuje Aristoteles za neprirodzené, a teda za mimoriadne nestabilné usporiadanie. Preto z dlhodobého hľadiska nemožno udržať také zriadenie, ktoré je mimoriadne citlivé na útoky zvonku, pričom sa nemôže spoľahnúť ani na podporu vlastných občanov. Dôvodom extrémnej nestability je skutočnosť, že tyran vládne občanom, ktorí stratili svoje práva. Na rozdiel od despota, ktorí vládne ľuďom, ktorí nemali občianske slobody, tyrania zbavuje

---

¹⁹⁵ MULGAN, R.: *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 165.

občanov práv, a preto nemožno od nich očakávať, že ju budú podporovať.¹⁹⁶ Okrem toho tyran zneužíva obec na uspokojovanie svojej chtivosti. Preto majú mnohé atentáty pôvod v prenasledovaní, ponižovaní a nehanebnostiach, ktorých sa tyrani dopúšťajú na občanoch. Aristoteles však rozlišoval medzi pomernou stabilitou vlády tyrana, ktorý sám uzurpoval moc, a tými, ktorí sú jeho nástupcami. Kým tyran, ktorý uchvátil moc, býva zväčša schopný si ju udržať až do konca života, jeho nástupníci ju stratia, pretože žijú zväčša hedonistickým životom.

Najväčšou príčinou zmeny zriadenia býva samotná skazenosť a svojvôľa (*hybris*) tyrana. Preto tyranov ustavične sprevádza nenávisť, strach, pohrdanie či túžba získať slávu ich zavraždením. Stabilnejšie zriadenie preto vyžaduje lojalitu či aspoň zdanie dobrovoľnosti vlády, ktoré možno dosiahnuť dobrým zaobchádzaním s občanmi. Tyran si môže nakloniť vznešených občanov a ľud lichotením. Z toho istého dôvodu Aristoteles navrhol, aby sa vyhýbal výstrednostiam, extrémom, ponižovaniu občanov a mal úctu k verejnému majetku.¹⁹⁷ Všeobecne možno povedať, že ak chce tyran stabilnú moc, musí sa vyhýbať extrémom, nemorálnosti či prejavom arogancie moci. K získaniu lojality občanov má prispieť, ak aspoň predstiera cnosti, akými sú odvaha voči nepriateľom či úcta k náboženstvu. Preto Aristoteles navrhuje, aby tyran vystupoval tak, aby v očiach občanov pôsobil skôr ako kráľ, hospodár a správca, než ako uzurpátor.

8.2 Stabilita kráľovstva

Aristoteles považoval kráľovstvo za najstabilnejšie zriadenie vzhľadom k vonkajším ohrozeniam, pretože kráľ sa ustanovuje z lepších občanov pre svoje vynikajúce činy. Mal by však dbať o to, aby majetní občania netrpeli bezprávím a aby ľud nebol v ničom utláčaný. Ak aj v kráľovstve dochádza k nejakým prevratom,

---

¹⁹⁶ Podobne aj Minogue poukazoval na to, že v despotickej zriadeniach vládne zvyk a prevládajúce podmienky spravodlivosti sú prijímané ako súčasť prirodzeného poriadku vecí. Pozri MINOGUE, K.: *Velmi krátký úvod do politiky*. Brno: Barrister & Principal, 2001, s. 7. Pozri tiež ARENDTOVÁ, H.: *Krise kultury*. Praha: Mladá fronta, 1994, s. 23.

¹⁹⁷ ARISTOTELES: *Politika*, 1315b 1 – 10.

tieto majú príčiny v samotnom kráľovskom úrade. K nestabilite či k nepokojom môže viesť dynastický spor alebo nezákonnosť, či snaha o rozšírenie právomocí panovníka na úkor zákonov. Ďalej je to hlad po moci, nemravnosť či prejavy arogancie moci voči poddaným alebo podriadeným. Do tejto kategórie spadajú aj akty násilia a pohrdanie náboženstvom. Naproti tomu obmedzená kráľovská vláda zaručuje podľa Aristotela pomerne dlhé trvanie zriadenia. Pre udržanie kráľovstva je takisto ako v prípade tyranie potrebná vernosť poddaných či dobrovoľnosť vlády. Zdá sa, že na tomto mieste naráža Aristotelova klasifikácia na problém napätia medzi stabilitou usporiadania a rozvojom politických slobôd. Panovník, ktorý ignoruje občiansky rozvoj, sa stáva tyranom. Preto sa aj zákonná kráľovská vláda, ktorá je proti vôli poddaných, stáva tyranou.¹⁹⁸

8.3 Príčiny nestability oligarchií

Oligarchiu popri tyranii považuje Aristoteles za najmenej stabilné zriadenie. Preto stabilita vlády vyžaduje ostrážitosť vládnucich. Ide predovšetkým o neobmedzené uplatňovanie princípu nerovnosti, ktoré ohrozuje stabilitu zriadenia. Pritom v oligarchiách rozoznával dva druhy rozbrojov – jednak medzi vládnucimi a rozbroje s ľuďom. Tak ako v kráľovstve aj v tomto prípade môže občiansky rozvoj a s ním spätá snaha o rozšírenie účasti na vláde, či rozšírenie práv, viesť k prevratu. Preto ak budú oligarchovia dobre zaobchádzať s chudobnými, možno etablovať pomerne stabilné usporiadanie. Rovnako treba, aby sa úradníci pri výkone funkcií neobohacovali a aby bohatí prijímali finančné bremeno, ktoré im vyplýva z verejnej služby. Podobne k stabilite oligarchie prispieva oceňovanie zásluh a možnosť kariérneho postupu nadaných občanov do najvyšších úradov. I keď možno povedať, že také opatrenie predstavuje aristokratickú procedúru výberu úradníkov. Takisto aj neobmedzené uplatňovanie nerovnosti môže viesť k destabilizácii. To sa týka aj výchovy vládnucich, pretože výchova v prepychu vedie k otupenosti vládnucich a znižuje ich šance na

---

¹⁹⁸ Tamže, 1313a 11 – 16.

udržanie vlády. Eventuálna snaha na zmenu bude mať v takom prípade oveľa väčšiu nádej na úspech. Preto sa pri výchove členov najbohatšej vrstvy uplatňovali princípy rovnosti.

8.4 Nestabilita demokracie

Demokracia je stabilnejšia a istejšia pred nepokojmi ako oligarchia.¹⁹⁹ Kým v demokracii vznikajú nepokoje najmä v súvislosti s odporom ľudu voči majetným, rozbroje medzi ľuďmi sa takmer nevyskytujú. Preto sa demokracie menia predovšetkým mocichtivosťou demagógov. Politeia, v ktorej je najpočetnejšia stredná vrstva, má byť najstabilnejšia, pretože eliminuje obidve príčiny. Rovnako v demokracii treba dbať na zmiernovanie extrémov, akými sú neobmedzená sloboda a rovnosť. Pritom nemá byť preferované uplatňovanie rovnosti podľa počtu, ale podľa hodnoty.²⁰⁰

V demokracii, podobne ako v iných zriadeniach, hrá rozhodujúcu úlohu lojalita obyvateľstva. V prípade demokracie je problematická lojalita majetnej vrstvy. Rovnako je pre demokraciu dôležité, aby ľud (*demos*) nebol príliš chudobný. Z toho dôvodu je pre uchovanie demokratického poriadku potrebné, aby bol blahobyť v obci trvalý. Ľud by sa však mal vyhýbať konfiškácii majetku, pretože podpora majetných občanov vedie k väčšej miere stability demokratického zriadenia. Konfiškovaný majetok by sa nemal rozdeľovať medzi ľud, ale mal by byť určený na náboženské účely. Tak sa dá podľa Aristotela docieľiť väčšia spravodlivosť pri súdnych procesoch, pretože dav sa nebude ponáhľať s odsúdením obžalovaných, keď z toho nebudú plynúť žiadne zisky.

8.5 Príčiny nestability aristokracie a politeie

Aj vláda najlepších môže podliehať zmenám. Aristokracie sa môžu meniť jednak na oligarchie, ale aj na demokracie. Aristoteles považoval politeiu za stabilnejšiu ako aristokraciu, pretože väčšia časť obce má občianske práva. Pritom konštatoval, že väčší rozsah

¹⁹⁹ ARISTOTELES: *Politika*, 1302a 9 – 10.

²⁰⁰ Porovnaj Tamže, 1317b 5 – 10.

práv má vplyv na väčšiu dobrovoľnosť vlády a aj väčšiu lojalitu občanov. Pokiaľ vláda zaobchádza dobre s obyvateľstvom a umožňuje schopným občanom politickú účasť na vláde, býva stabilná.

Aj napriek relatívnej stabilite politeie v porovnaní s aristokraciou, môže aj v tomto zriadení dochádzať k zmenám. Politeia má tendenciu meniť sa na oligarchiu. Nepokoje v týchto zriadeniach vznikajú predovšetkým pre nedodržiavanie občianskych práv daných ústavou. A tak je pre stabilitu potrebné, aby zákon dodržiavali zvlášť tí, ktorí v aristokracii alebo politei zastávajú úrady. Podobne by sa malo predchádzať chamtivosti urodzených. Z rovnakého dôvodu sa treba usilovať, aby nevraživosť a rozbroje neboli medzi šľachtou a občanmi. Príčinou pádu aristokracie môže byť takisto ako v prípade kráľovstva strata reprezentatívnosti vlády. Zvlášť keď sa chudobní cítia utláčaní, dochádza k politickým zmenám. Aristokracia sa v takých prípadoch mení, spolu s rozširovaním občianskych práv, na demokraciu.

8.6 Predchádzanie extrémom

Ako sme mali možnosť sledovať, Aristoteles prisudzoval politickej stabilite zriadenia kľúčovú dôležitosť. Preto pokiaľ by najlepšie zriadenie nebolo stabilné, nemohlo by vytvoriť adekvátne predpoklady pre dobrý život. Dá sa povedať, že Aristoteles bol v otázkach politickej zmeny rovnako pesimistický ako Platón. Keďže zriadenia majú tendenciu meniť sa na extrémnejšie, každá násilná zmena zriadenia by mala predstavovať potenciálne zhoršenie. Všeobecne možno povedať, že Aristoteles považoval extrémny za nestabilný. Akákoľvek neusporiadanosť či zmena má súčasne predstavovať ohrozenie princípov politického zriadenia. Preto sa má rozvážny politik z praktických dôvodov vyhýbať krajnostiam. Pritom možno povedať, že udržanie extrémnych zriadení nebude z dlhodobého hľadiska možné bez toho, aby sa zmiernili ich najkrajnejšie prejavy.

Aristoteles bol kritický aj voči Platónovým záverom v otázke politickej zmeny. Tento proces zmien považuje za zložitejší. Nemá

isť len o zmeny od sparťanskej ústavy k oligarchii, z oligarchie na demokraciu a nakoniec na tyranu.²⁰¹ Takýto popis považuje za schematický, keď proti nemu postavil závery svojich rozborov ústav, na základe ktorých konštatoval, že v skutočnosti možno sledovať aj iné zmeny. Príkladom je prechod z demokracie na oligarchiu. Pritom konštatoval, že také prevraty sú v skutočnosti častejšie než zmeny, ktoré by viedli k tyranii. V prípade tyranie sa zriadenia menia na extrémnejšie, hoci možno hovoriť aj o prípadoch zmien, ktoré vedú k aristokracii, čo Aristoteles považoval za zlepšenie. Podobne možno sledovať aj prevraty, pri ktorých sa oligarchie menia na tyranu.

Za najmenej komplikované politické zmeny však považoval zmeny zriadení na ich zhoršené protiklady, t. j. monarchie na tyranu, resp. aristokracie na oligarchiu. Také zmeny vyžadujú len minimálnu alebo žiadnu inštitucionálnu transformáciu.²⁰² Podobne je to aj v prípade tyranie, ktorá vznikla ako dôsledok uchvátenia moci jednotlivcom, ktorý zastával v obci najvyšší úrad. Pritom Aristoteles konštatoval, že takmer všetci tyrani boli pôvodne demagógmi, ktorí si získali dôveru osočovaním šľachty. Podobne je to aj v prípadoch vzniku tyranie z oligarchií, keď sa do najvyšších úradov dostane taký jednotlivec, ktorý strhne na seba všetku moc. Aj v tejto otázke sa prejavuje Aristotelovo realistické nazeranie na politickú zmenu. Keďže každá obec je charakterizovaná aktualizáciou morálneho rozvoja vládnucich a občanov, zmeny od zvrátených zriadení k ich politickým náprotivkom, t. j. zmeny tyranie na kráľovstvo alebo oligarchie na aristokraciu, považoval Aristoteles za zriedkavé.²⁰³ Preto udržanie existujúcich zriadení po prípadnej reforme pokladal za praktickejšie riešenie než uskutočnenie politickej zmeny, ktorá by vychádzala z násilného prevratu alebo revolúcie. Naproti tomu proces transformácie politického zriadenia na extrémnejšie nevyžaduje žiadnu radikálnu zmenu politických inštitúcií, kým zlepšenie politického poriadku vychádza z morálneho zápasu všetkých, ktorí majú politické práva.

---

²⁰¹ ARISTOTELES: *Politika*, 1316a.

²⁰² MULGAN, R. G.: *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s.160.

²⁰³ Tamže.

Preto aj proces rozširovania občianskych slobôd vyžaduje v prvom rade rozvoj občianskych cností.²⁰⁴ Z toho dôvodu Aristoteles považuje zmenu extrémnych zriadení na občianske za menej pravdepodobnú než politický úpadok. Taký proces by v prípade skazených zriadení (napr. tyranie) vyžadoval radikálnu zmenu tých, ktorí vládnu. V prípade tyranie by taká zmena vyžadovala morálnu transformáciu skazeného tyrana, ktorý zneužíva obec na svoje ciele, na rozvážneho štátnika, ktorý obec a jej občanov vedie k cnosti. Je pochopiteľné, že takáto extrémna zmena sa Aristotelovi javí ako nerealistická.

Aristoteles v prípade politickej zmeny uprednostňuje skôr reformu, pretože tento druh zmeny je z inštitucionálneho hľadiska najjednoduchší a predstavuje menšie riziká prípadnej radikalizácie. Okrem toho taká transformácia nemá náhly priebeh. Zmena krajne extrémnych a súčasne nestabilných zriadení musí byť sprevádzaná postupnou morálnou premenou vládncich, ktorá vo výsledku povedie k prechodným, resp. zmiešaným, ale stabilnejším zriadeniam. Aristoteles teda nepredpokladá, že by bolo možné kvalitatívnu zmenu dosiahnuť prostredníctvom revolučných inštitucionálnych zmien, ktoré by nevychádzali z morálnej zmeny občanov. Zdá sa však, že práve z toho dôvodu Aristoteles uviedol, že udržanie a stabilita zriadenia nie je pre praktického politika o nič jednoduchšia úloha ako založenie novej obce.²⁰⁵

---

²⁰⁴ Porovnaj VOEGELIN, E.: *Nová veda o politice*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000, s. 62.

²⁰⁵ O významnosti takej úlohy svedčí to, že zakladatelia obce mali v antickom svete mimoriadnu vážnosť. De Coulanges uvádza, že tí, ktorí založili obec, boli v antickom svete považovaní za bohov alebo hrdinov. COULANGES, F. de: *Antická obec*. Praha: Sofis, 1998, s. 140 – 154.

Záver

I keď Aristotelov prístup k skúmaniu politiky naznačuje možnosti výskumu javov, ktoré aj dnes možno považovať za kľúčové problémy, objasnenie súčasných politických vzťahov nie je možné prostredníctvom návratu ku klasickým politicko-filozofickým koncepciám. Opätovné kritické posúdenie a premyslenie úlohy adekvátneho politického usporiadania však vedie k otázkam o potrebe občianskeho rozvoja, potrebnosti primeranej participácie a elementárnej zhody na politickom smerovaní spoločnosti.

Hoci sa Aristoteles venoval problematike ľudskej prirodzenosti, spravodlivosti a najlepšieho politického usporiadania, jeho teoretická koncepcia kládla rovnaký dôraz na skúmanie praktických problémov, dobových politických inštitúcií, ale najmä na klasifikáciu existujúcich politických zriadení, ktorá tvorila najväčšiu časť jeho *Politiky*. Nemožno teda povedať, že by Aristotelova politická náuka (*epistéme politiké*) nebrala na zreteľ empirické štúdium a sústredila sa len na to, „čo má byť“, a nie „na to, čo je“, ako sa niekedy zjednodušene popisuje vzťah medzi klasickou politickou filozofiou a modernou teóriou. Jeho realistické založenie sa prejavilo aj v kritike *Ústavy* a tiež v prípade Platónovho nazerania na politickú zmenu.

Ako už bolo uvedené, problematickosť rozlíšenia konkrétnych typov usporiadaní (napríklad aristokracie a politeie) viedla k prehodnoteniu typológie politických zriadení. Kritický rozbor praktických aspektov (zahrňujúci podrobnejšie rozlíšenie) zasadený do širšieho teoretického kontextu preukázal, že v politickej praxi sú častejšie zriadenia charakterizované zmesou princípov napríklad oligarchie a demokracie. Pritom ideálne typy monarchie, aristokracie alebo politeie, ktoré figurovali v symetrickej klasifikácii šiestich zriadení, možno pri bližšom rozbere považovať skôr za okrajové alebo ojedinelé.

Hoci sa Aristoteles zvyčajne zaraďuje medzi kritikov demokracie, rozbor zriadení ho viedol k prehodnoteniu role politeie a demokracie. Kým politeiu ako zriadenie, v ktorom vládnu mnohí cnostní, považoval za nerealistické pre nedostatok politicky

spôsobilých občanov, ktorí by tvorili jadro obce, koncentroval sa na rozbor princípov zmiešaného, ale pomerne stabilného zriadenia. Aj v tomto prípade sa pôvodne symetrická klasifikácia šiestich zriadení ukázala ako neudržateľná. A tak výskum demokratických princípov viedol ku konštatovaniu, že demokracia sa v mnohých ohľadoch približuje najlepším zriadeniam. Práve tieto princípy mali podľa Aristotela odlišovať jednotlivé zriadenia viac ako inštitúcie alebo spôsob výberu úradníkov. Išlo predovšetkým o otázku vzťahu záujmov vládnučích a realizácie spoločného dobra, uskutočňovanie princípu rovnosti, dobrovoľnosti vlády a stability zriadenia. V prípade otázky uskutočňovania záujmu obce možno konštatovať, že práve demokracia sa vzhľadom k veľkosti občianskeho telesa (politeuma) najmenej vzdáva od realizácie spoločného záujmu. Tiež rovnosť ako demokratický distributívny princíp umožňuje prekonať klasifikáciu deliacu zriadenia na občianske a skazené. Práve rovnoprávnosť umožňuje formovanie zriadenia, ktoré síce nie je ideálne, ale umožňuje rozvoj dobrých vzťahov medzi občanmi, spolupatričnosť a vzájomnú spoluprácu, ktorá nie je motivovaná osobným prospechom, ale záujmom o rozvoj spoločnosti. Uskutočnenie stabilného a znesiteľného občianskeho usporiadania je teda závislé na vzájomných vzťahoch medzi občanmi a dôvere, ktorá dovoľuje spoľahnúť sa jeden na druhého. I keď je takéto usporiadanie uskutočniteľné, aj v súčasnosti môže byť považované skôr za inšpiratívny ideál.

Literatúra

- ARISTOTELEŠ: Athénská ústava. Praha: Arista, 2004.
- ARISTOTELEŠ: Etika Nikomachova. Praha: Nakladatelství Petr Rezek, 1996.
- ARISTOTELEŠ: Magna moralia. Praha: Nakladatelství Petr Rezek, 2005.
- ARISTOTELEŠ: Metafyzika, Praha: Nakladatelství Petr Rezek, 2003.
- ARISTOTELES: Politika. Bratislava: Pravda, 1988.
- ARISTOTELEŠ: Politika. Praha: Nakladatelství Petr Rezek, 1998.
- ARISTOTELEŠ: Rétorika / Poetika. Praha: Nakladatelství Petr Rezek, 1999.
- ARENDTOVÁ, H.: Krize kultury. Praha: Mladá fronta, 1994.
- AUBENQUE, P.: Rozumnost podle Aristotela. Praha: OIKOYMENH, 2003.
- BLEICKEN, J.: Athénská demokracie. Praha: OIKOYMENH, 2002.
- COULANGES, F. de: Antická obec. Praha: Sofis, 1998.
- DAHL, R. A.: Demokracie a její kritici. Praha: Victoria publishing, 1995.
- DUDÁŠ, C.: Problém rovnosti. Košice: Verbum, 1946.
- GADAMER, H.-G.: Idea Dobra mezi Platónem a Aristotelem. Praha: OIKOYMENH, 1994.
- GRAESER, A.: Řecká filosofie klasického období. Praha: OIKOYMENH, 2000.
- HARE, R. M.; BARNES, J.; CHADWICK, H.: Zakladatelé myšlení. Praha: Svoboda, 1994.
- CHARLES, D.: Aristoteles Philosophy of Action. London: Gerald & Co. Ltd. Duckworth, 1984.
- JINEK, J.: Obec a politično v Aristotelově myšlení. Praha: OIKOYMENH, 2017.
- KOMÁRKOVÁ, B.: Původ lidských práv. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990.
- KŘÍŽ, A.: Aristotelovy myšlenky o uspořádání státu a vývoji ústav. Brno: Hlídka, roč. L, č. I., 1933.
- LEVY, D. J.: Politický řád. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993.
- MARTINKOVIČ, M.: Politická veda ako priestor polemiky o obsahu miesta človeka v nej. In: Acta Moralia Tyrnaviensia VIII. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2018.

MULGAN, R.: Aristotelova politická teorie. Praha: OIKOYMENH, 1998.

MINOGUE, K.: Velmi krátký úvod do politiky. Brno: Barrister & Principal, 2001.

PLATÓN: Ústava. Praha: OIKOYMENH, 2001.

PLATÓN: Gorgias. Praha: OIKOYMENH, 2000.

POPPER, K. R.: Otevřená společnost a její nepřátelé I. Praha: OIKOYMENH, 1994.

ŘÍCHOVÁ, B.: Přehled moderních politologických teorií. Praha: Portál, 2000.

SARTORI, G.: Teória demokracie. Bratislava: Archa, 1993.

SOUSEDÍK, S. (ed.): Texty k studiu dějin středověké filosofie. Praha: Karolinum, 1994.

SPAEMANN, R.: Štěstí a vůle k dobru. Praha: OIKOYMENH, 1998.

SPAEMANN, R.: Hovoríme o etike. Bratislava: Don Bosco, 1994.

SPAEMANN, R.; LÓW, R.: Účelnost jako filosofický problém. Praha: OIKOYMENH, 2004.

STANKIEWICZ, W. J.: Politická teorie a současný svět: Klasické koncepty ve věku relativizmu. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003.

STRAUSS, L.: Eseje o politické filosofii. Praha: Nakladatelství OIKOYMENH, 1995.

STRAUSS, L.: Natural Right and History. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1953.

STRAUSS, L.: Obec a člověk. Praha: OIKOYMENH 2007.

STRAUSS, L.: The rebirth of classical political rationalism. Chicago: University of Chicago Press, 1989.

VOEGELIN, E.: Nová věda o politice. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000.

VOEGELIN, E.: Kouzlo extrémů. Praha: Mladá fronta, 2000.

VOEGELIN, E.: Plato and Aristotle. Order and History. Vol. Three. Baton Rouge and London: Louisiana State University Press, 1995.

VOEGELIN, E.: Vzpomínky na život a filosofii. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1998.

ZÁLEŠÁK, T.: Obec v kríze. Malé pozvanie do politickej filozofie a sprievodca stavmi živočícha politického. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2014.

ZÁLEŠÁK, T.: Roztrhnutá pavučina. (Poznámky k stavu politickej etiky dnes). In: KATUNIEC, M.; ZÁLEŠÁK, T.; MARTINKOVIČ, M. (eds.): Etika a politika. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2007.

ZÁLEŠÁK, T.: K rehabilitácii dedičstva klasickej filozofie. O vzťahu k modernej politike (Nad niektorými stránkami diela Lea Straussa a Erica Voegelina). In: Filozofia. Roč. 59, 2004, č. 6, s. 448-461.

ŽEKLITZ, J. (ed.): Liberalismus konce 20. století. Praha: Občanský institut, 1994.

© PAVOL KRIŠTOF
Úvod do Aristotelovej politickej teórie.
Vysokoškolská učebnica.

Recenzenti: Doc. PhDr. Peter Rusnák, PhD.
                      Mgr. Radoslava Brhlíková, PhD.

Vydavateľstvo a tlač:
© Filozofická fakulta TU v Trnave
Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave
Hornopotočná 23, 918 43 Trnava; ff.truni.sk

ISBN 978-80-568-0304-2

